

תולדות מהרא"ל צינץ

מסכת חייו ומשנתו של רבינו המחבר

מאור הגולה גדול מרבן שמו רבי אריה לייב צינץ זצוק"ל

אב"ד ור"מ דק"ק פלאצק במדינת פולין

כתב וערך: אהרן סורסקי

א. אור עולם

בחמלת הקב"ה על זרע רחומיו עמד ושתל בכל דור ודור נשמותיהם של גאונים וצדיקים, זיוטני עולם, שהאירו לישראל קדושים אור"קרות, אשר הפציע וזרח מתוך העלטה וחשכת הגלות כשמש בצהרים. גם מתוך יוך מצולה של יהדות פולין הדויה, אשר הפלא ד' את מכותיה בימי גזירות ת"ח ות"ט, צמחו ועלו שוב מבתי מדרשותיה בשנים הבאות גדולי גדולים, אנשי סגולה, שהצטיינו אחד לאחד כפסוק נחמה חי: "ואף גם זאת, בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם, כי אני ד' אלקיהם" בהתאם לדרשת חז"ל "שהעמדתי להם בית רבי וחכמי דורות".

אחד מיוחד מבין אותם "חכמי דורות" אנשי השם היה רבינו הגאון מהרא"ל צינץ זצוק"ל, מאדירי התורה בפולין, הידוע ג"כ בשם "רבי לייבוש חריף", ובכינוי "הגאון מפלאצק". רבינו חי ופעל במדינה זו כששים וחמש שנים בלבד, אולם השפעתו הרוחנית התפשטה הרחק מעבר לגבולות מקומו ושעתו, ואור תורתו עדיין זורח ומאיר באהלישם ובכל קהילות הקודש, מקצה העולם היהודי ועד קצהו.

כי הנה מלבד שישב על מדין בקהילות מפורסמות, והורה לעם חוקי האלקים ותורותיו, היה רבינו כל ימיו תופש ישיבה והעמיד תלמידים הרבה גאוני ישראל שהיו אח"כ מעתיקי השמועה, ואשר הנחילו את תורתו והמשיכו השפעתו גם לדורות הבאים. נוסף לכך העשיר מהרא"ל את עולם התורה עושר עצום בעשרות החיבורים הנפלאים שכתב בגודל גאוניותו ויגיעתו, חיבורים בכל מקצועות התורה: בפשט בפלפול ובהוראה למעשה, בדרוש ובמוסר (כפי שקלסו הגר"א וואקס זצ"ל מקאליש בעל "נפש חיה" בהסכמתו לאחד מחיבוריו: "אשר פרש כנפיו על כל חלקי תורתנו הקדושה") שהאירו ומאירים עיני כל חכמים ובעליתריסין, עד כי ניתן לומר בצדק שעוד היום שפתותיו דובבות, ומים חיים הנובעים מבארו לא יכזבו, כי מן הבאר ההיא שכרה בחיים חיותו ישקו אבירי הרועים את עדרי צאנם, רבנן ותלמידהון, עד ביאת ינון.

ואף גם זאת: כשם שבחיי רבינו יצאו מוניטין שלו כאיש מופת פועל ישועות, צדיק גוזר והקב"ה מקיים, כך גם אחרי הסתלקותו נתקיים בו הכתוב "וצדקתו עומדת לעד", ומכח הבטחתו המפורסמת שהבטיח להמליץ יושר בעלמא דקשוט עבור כל מי שישתדל בהפצת תורתו, התעוררו רבים וכן שלמים מחפשיי"שע, דור אחרי דור, לברר מקחו של צדיק ולהדפיס חיבוריו ע"מ להפיצם ביעקב ולחלקם בישראל - והיא שעמדה להם להיפקד בפקודת ישועה ורחמים שלא כדרך הטבע, והיא שעמדה לרבינו זי"ע שתהיה תורתו רווחת ופושטת בישראל כפירוש רש"י בפסוק "ואתהלכה ברחבה", עד אשר כל שוחרי תושיה משתוקקים ללמוד בספריו, ונעזרים עליהם להבין שמועה לאמיתה של תורה, כאשר יטעמו - ולו בקצה המטה - מיערת דבשו ועיניהם אורות.

ידועים דברי מהר"ל מפראג זלה"ה בחיבורו "נתיבות עולם" אשר "החכמים הם עצם התורה, וכמו שגזר השי"ת ונתן התורה לישראל, כך נתן להם החכמים". הופעת חכמת התורה בישראל מהווה, כדבריו, נתינה מיוחדת מידיה של הקב"ה, כעין זו של מתן תורה, שנעשתה משתיתו של עולם וקיומו - בקנה מידה כזה עלינו להעריך גם את מעמדו המרומם של גאון עוזנו מהרא"ל מפלאצק זצוק"ל.

ב. ענף עץ אבות

עריסתו של מהרא"ל עמדה בק"ק פינטשוב, אחת הקהילות המפוארות אשר ב"פולין העדינה / הקדומה לתורה ולתעודה / למיזם סור אפרים מעל יהודה / חתום תורה בלימודה", שנחשבה מקדמת דנא כעיר מטרופולין של תורה וחכמה, ובה ישבו לפנים אבות אבותיו כסאות למשפט. גם כינוסים גדולים של גאוני ואלופי "ועד ארבע ארצות" שהתאספו בכל שנה ושנה התקיימו בה.

רבינו נולד בעיר זו בשנת תקכ"ח לאלף הנוכחי, במשפחה מעוטרת יחוס רם ונשא. קדמה לו שרשרת ארוכה של ראשונים כמלאכים, אראלים ותרשישים, שהשתלשלה והסתעפה מן הגזע והשרשים של מלכות בית דוד. אביו היה הגאון רבי משה אייבשיץ זצ"ל, בן הג"מ רבי יהודה ליב זצ"ל, אחיו של גאון הגאוני הרבי ר' יהונתן אייבשיץ זצ"ל מפראג בעל "אורים ותומים". רבינו מהרא"ל שנולד כארבע שנים אחרי הסתלקותו, ייחס את עצמו אל הר"ר יהונתן כתלמיד מובהק שלו, אף שמעולם לא הכירו כי אם מתוך ספריו. הוא ראה בו את מדריכו ורבו הרוחני, מורה דרכו בלימוד (את דבריו מזכיר הוא לרוב בחידושי, ודן בהם רבות) ובהקדמתו לס' "מגן האלף" השתבח ביחוסו בלשון זו "ואנכי נצר משרשיו".

שלושה אחים היו הם, שנקראו בשם המשפחה "אייבשיץ": הרבי ר' יהונתן זצ"ל, הג"ר יהודה ליב זצ"ל זקנו של רבינו המחבר, והג"ר אהרן זצ"ל, הידוע ג"כ בשם ר' אהרן פירט. הם התייחסו כצאצאים של אצילי ישראל המפורסמים ביותר, כדוגמת: מהרש"ל, השר רבי שאול וואהל, מהר"מ פאדובה, המקובל האלקי רבי נתן שפירא מקראקא בעל "מגלה עמוקות", ועוד הרבה צדיקים וקדושים, זכר כולם לברכה. אף כינויו המשפחתי של רבינו היה מתחילה "אייבשיץ", אך מפני סיבה מסוימת שינה לימים את שם משפחתו ל"צינץ", כפי שנקרא זקנו הגאון המפורסם רבי משה יצחק יהודה ליב זצ"ל, שישב על כסא הרבנות בק"ק העלישוי, ובסוף

ימיו נקרא לכהן פאר כרב דמתא פינטשוב, הוא אבי אמם של זקנו הגרי"ל ואחיו הרבי ר' יהונתן זצ"ל.

ג. בוצין מקטפיה

לא הגיעו אלינו ידיעות מפורטות על קורות רבינו בשחר ימיו, מלבד מה שהזכיר בעצמו בהקדמתו לספרנו, ובעקבותיו הזכירו את המאורע גם רושמי קורותיו, אשר בילדותו חלה פעם חולי אנוש וכמעט הגיע עד שערי מות, אך בזכות תפילת רבים ושינוי השם הומתק גזר דינו לטובה ושרד בחיים, למען יאיר בתורתו לדורו ולדורות הבאים.

לפי השערה אחת פקד את רבינו גורל היתמות בגיל רך, כאשר אביו הגי"ר משה זצ"ל בעודנו באברכותו נתבקש לישיבה של מעלה, ואמו הצדקת מרת יהודית נ"ע היא אשר דאגה לחינוכו והושיבה אותו ביני עמודי דגירסא, במחיצת טובי תלמידי חכמים דק"ק פינטשוב, עד כי צלחה עליו רוח ד' וברוב יגיעתו וכשרונותיו העילויים צמח וגדל אילנא רברבא אשר בתורת ד' כל ישעו וחפצו, ועד שנעשית תורתו שלו, אותה רכש במ"ח קנינים, ונתקיים בו כמאמרם ז"ל "נפש עמל עמלה לו" הוא עמל וכו' ותורתו עומלת לו, וכפירש"י שם "שמחזרת עליו ומבקשת מאת קונה למסור לו טעמי תורה וסדריה, וכל כך למה מפני שכפף פיהו על דברי תורה".

מעט רמזים קלושים על עוצם יגיעתו בתורה לשמה בצעירותו נפלטו מקולמוסו בהקדמה לספרו "יעלת חן" שם הזכיר כי "מעודי עד היום הזה אשר עדן ימי השחרות סבבני, עברתי שדה עצלים והנה עלו קמשונים... אחת שאלתי מד' אותה אבקש... לשום חלקי מכל עמלים, בתורותיו ובמצוותיו המעולים... וירא ד' בעניי וישקף בעמלי, ויקשיב לקולי ויברך חילי... ולשמע אוזן בלימודים העיר לי... ויפרוץ גבולי בחידושים חדשים לבקרים שנתחדשו לי..."

עוד כתב שם, כי תמך יתדותיו במאמר חז"ל "הבא לטהר מסייעין אותו" ו"מאת ד' היתה לי עזרה, לפתוח לי שערי אורה זו תורה". אף התייחס בהמשך דבריו לעובדה המצערת שרוב בני"א אינם נמשכים לעמלה של תורה, ומניחין חיי עולם כדי להתעסק בחיי שעה, כשהוא מבאר דרך צחות את מאמרם ז"ל עה"פ "מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש" (תחת השמש אין יתרון אבל למעלה וכו' בעמלה של תורה יש יתרון) במובן כזה שבעמלו של עולם הבריות מרגישים כאילו אף עמל אינו מיותר ("אין יתרון") ושואפים לעמול עוד כדי להרויח, ומי שיש לו מנה רוצה כפליים, ואילו בעמלה של תורה מרגיש אדם כאילו הספיק כבר לצאת ידי חובתו די והותר ("יש יתרון"), ודא עקא שמוחלפת השיטה.

ממוצא כל הדברים האלה מתקבל הרושם, שנתקיים בו כמו שאמרו רבותינו ז"ל באברהם אבינו ע"ה "אב לא למדו, ורב לא היה לו, מהיכן למד את התורה? אלא זימן לו הקב"ה שתי כליותיו כמין שני רבנים, והיו נובעות ומלמדות אותו תורה וחכמה, הה"ד "אברך את ד' אשר יעצני אף לילות יסרוני כליותי".

עם כל האמור יש לציין, שכאשר עמד על בוריו התאבק רבינו ג"כ בעפר רגלי חכמים וקיים בנפשו הוראת חז"ל "עשה לך רב", כפי שמצינו בספרו "אילת אהבים" למס' כתובות שחיבר בימי

חורפו, שכתב "זה כשנתיים ימים שמעתי ממורי הרב החר"ף מו"ה יצחק סגל שהקשה..." עוד כתב שם בחתימת חידוש מסוים "זה למדתי בישיבה בק"ק פינטשוב...", ועדיין לא נתבהרה התמונה בשלימותה לעי"ע, ואכמ"ל.

ד. ביכורי תורתו

יגיעתו בתורה, וכח החידוש שנתברך בו להפליא, הניבו פרי ישווה לו. רק בן ח"י שנים היה כשחיבר וכתב את ספרו הראשון "אילת אהבים", שהביא את גדולי הגאונים בדורו לידי השתוממות, וגמר בדעתו לפרסם אותו בדפוס לזיכוי הרבים. בהקדמתו לספר הוא מציין בענוה, כי אמנם לא בקול ענות בינה וגבורה ידבר בחידושו, מחמת גילו הצעיר, אבל הם ראויים לעלות על שולחן מלכים אחרי ש"היטיבו דברי בעיני חכמי לבב שרי התורה, אשר להם משפט הבחירה, לקבל האמת מן האומרה".

ארכה לו הדרך, וארכו לו הימים, עד שזכה להגשים את שאיפתו האמורה. באותה תקופה, לפני יותר ממאתים שנה, היתה הדפסת כל ספר כרוכה בהרבה קשיים ועיכובים, ונדרשו לשם כך מאמצים עילאיים. היה זה בשנת תקמ"ו בערך, כאשר עמד רבינו וטילטל עצמו למרחקים, יצא מפולין ארץ מכורתו ושם פעמיו למדינת מעהרין (מורביה), שם קיוה להוציא לאור את ספרו באחד מבתי הדפוס היהודיים שנמצא בעיר פראג.

בעיר זו אף קבע את מושבו בין "עמודי דגירסא", כפי שעולה משורה בודדת שרשם בשולי חידוש אחד שנכלל בספרו "אילת אהבים": "זה למדתי בישיבה בק"ק פראג הבירה שנת תקנ"א", היא השנה בה סיים לכתוב את חיבורו זה. אולם עד בואו לפראג נדד הרבה ממקום אחד למשנהו. וכמו דהמע"ה בשעתו יכול היה לבקש מאלקיו: "נודי ספרת אתה..."

הרבה הרפתקאות וסבל עברו עליו בנדודים אלה. אך מכולם הכאיבה ממנו ביותר העובדה, שנאבד ממנו בטלטולי הדרך תכריך כתבים יקרים, אשר הכילו חידושי תורה שחידש בימי נעוריו בגיל ט"ז שנה, וקצתם רמז עליהם (בס' חידושי מהרא"ל) בביאורי סוגיא ד"טיפת חלב" במס' חולין - והיא אבידה שאין לה תמורה.

במהלך נדודיו אזל ממנו מעט הכסף שצרר באמתחתו, ונשאר מחוסר כל, עד שנאלץ לעשות חניית בנינים בעיר פלונסק, שם התארח ימים רבים בצל קורתו של הגביר הנודע ר' חיים הלוי צמח ז"ל, ולמד בצוותא עם חתנו של הגביר הוא הג"מ יוסף פרנקל ז"ל, שהיה בנו של הגאון האדיר רבי ברוך זצ"ל אב"ד לייפניק, בעל "ברוך טעם". אף את האב עצמו, ה"ברוך טעם", הכיר בימי שהותו באכסניה זו, התוודע אליו מקרוב, והשתעשעו אהדי בדברי תורה משמחילב, עד שנקשרה ביניהם ברית אהבה וידידות לאורך ימים ושנים. זכר לקשרים שנקמו ביניהם נמצא בחיבורי שניהם, רבינו מזכיר בספרו "פני אריה" (בחידושי מס' ר"ה) קושיא אחת ש"הקשה לי בילדותי הגאון מ' ברוך תאומים" וכו', וה"ברוך טעם" בספרו שו"ת "עטרת חכמים" מזכיר ג"כ ענין בשם רבינו ומכנהו "הגאון אבד"ק פלאצק".

דרך הילוכו אל מחוז חפצו, היא העיר פראג, עבר רבינו בכמה קהילות חשובות, ובכל מקום

בואו הכירו בו בעלי תריסין כי רב גדלו בתורה כאחד מגאוני הזמן. בחידושו הזכיר כמה פעמים את הג"מ צבי הירש זצ"ל בעל "גאון צבי", מרא דאתרא בק"ק רישא, שהתחדד עמו בדברי הלכה ופלפולי סוגיות. הוא רבי צבי הירש הגדול אשר החוזה מלובלין זצ"ל כתב אודותיו "וידוע שהמית עצמו על דברי תורה". כמ"כ הזכיר בספרו על מס' בבא מציעא "מעניי החכמה" את פגישתו עם "הרב הגדול המנוח מ' אריה ליב קרא, שהיה אב"ד ק"ק לעסלא, בהיותי שמה בימי חורפי..." ומספר כי רב זה ביקש לומר לו הסבר מסוים בסוגיא אחת, בפלוגתא דרב ושמואל, "ולא הספיק להוציא דבר מפיו עד שאמרתי לו במושכל ראשון את אשר בלבבו..."

אף הוא השכים אז לפתחו של שר התורה הגאון רבי מרדכי בנט זצ"ל, אב"ד ניקלשבורג, שעמד מהרה על טיבו וגודל חריפותו, ואחרי שעיין בחיבורו אשר בכתובים יצא מכליו וכתב ונתן בידו מכתב הסכמה נדיר, בו קילס ושיבח את האברך הצעיר בתארים נשגבים שיאתו לגדולי עולם, ולא השתמשו בהם באותה תקופה כי אם אולי לחד בדרא:

"מקור הדעת... לבו כלב הארי... שומר מסילת העיון הישר... והוא כאחד מצבא גבורי החיל ראשי הבונים הגודרים ועומדים ברומו של עולם... כולו מחמדים וממתקים... כאשר עיני ראו ולא זר..."

כיוצא בזה הלך ובא לשחר פניו של הגאון רבי אליעזר קאליר זצ"ל שישב בעיר קלן, בעל "אור חדש", ואף הוא קשר לו כתרי קילוסין מאין כמותם:

"ארי הוא דסליק מלעילא ונחית לתתא, עבר עלי ובא לצל קורת... על קנקנו תהיתי, ומלא דבר מצאתי... בו ובתורתו שעשעתי... הרב הגאון הקדוש חריף ובקי בחדרי תורה..."

ה. היכרותו עם ה"נודע ביהודה"

משהגיע לשערי העיר פראג, הזדרז רבינו להקביל פניו של גדול הדור, הוא בעל "נודע ביהודה" הגאון רבי יחזקאל לנדא זצ"ל, שכבר עמד אז בעומק שנות השיבה והיה כלוא בביתו מרוב חולשה.

כיון שהתוודע אליו, וה"נודע ביהודה" הכיר והעריך מה רב חילו באורייתא, וכי לגדולות נוצר, הראה לו חיבה יתירה והתקשר עמו בעבותות אהבה, עד שהושיב כסאו בין אוכלי שולחנו במשך חדשים מספר והיה שקילוטרי עמו בהלכות ובסוגיות החמורות כמו עם אחד מגאוני הזמן. רבינו עמד אז בשנתו העשרים וחמש בלבד, אולם הגאון הישיש נהג בו כבוד מלכים וסמך ידיו עליו, כפי שרואים מהסכמתו הנפלאה בה כתב ב"השאר:

"אשר היה אתנו בפה איזה ירחים והיה לו פתחון פה לפני בכמה דברים ומצאתי לבו כלב הארי המתגבר בתורה, וגם ראיתי בספרו אשר אתו דברים המתקבלים על לב בחריפות ובסברא..."

ולא נתקררה דעתו עד שהוסיף והדגיש בהטעמה יתירה אשר "האמנם גדר גדרתי שלא ליתן הסכמה על ספר חדש שעדיין לא היה לעולמים, אולם אדעתא דהאי גברא רבא לא נדרתי, עברתי

על רצוני לעשות רצונו..."

הסכמה כזו מבעל "נודע ביהודה" מדברת בעד עצמה בבחינת "חזי מאן גברא רבה קמסהיד עליה". היא מעידה על רבינו ועל חיבוריו שהיו כעין "מרגניתא דלית לה טימא, כל דמשבח לה פגמה" וכל המוסיף גורע ח"ו. משום כך יראנו להרחיב את הדיבור על אישיותו ומדרגותיו, כי לו דומיה תהלה, ונסתפק להלן בהבאת ציונידרך גרידא, תאריכים ותחנות במהלכי חייו, דברים כהווייתם, כפי שהגיעו אלינו במסורה מן הדורות הקודמים.

אגב: מהסכמת הנוב"י שנכתבה בר"ח אייר תקנ"ב, וציין "אשר היה אתנו איזה ירחים", ניתן ללמוד שרבינו היסב לשולחנו גם בחג המצות ובליל הסדר, וכה יכול היה להעיד שראה בבית ה"נודע ביהודה" שהיו מפררין התמכא (חריין) למרור.

כעבור שנה אחת, ביום י"ז באייר תקנ"ג, נאסף ה"נודע ביהודה" אל אבותיו ותעל נשמתו בסערה השמימה. קם, אפוא, רבינו ששהה כבר בעיר פרשבורג (ראה להלן) וקשר לו מספד רב שנדפס באותה שנה בעיר וינא בשם "יקרא דשכבי" ע"י תלמידו רבי פנחס זליג ז"ל מוואדיסלאוו.

מבין השיטין של הספד זה ניבטת דמותו של האברך מפינטשוב כזקן ורגיל, שנהירין ליה שבילי הדרוש והמספד כשבילי ההלכה והפלפול, וכשבילין דרקיעא. בפתח דבריו הזכיר דברי רב "האי דמחדנא טפי מחבראי משום דחזיתיה לרבי מאיר מאחוריה, ואילו חזיתיה מקמיה הוי מחדנא טפי". ומבאר שהכוונה דלא זכה רב להכיר את ר"מ כי אם בזקנותו כאשר נחלשו כוחותיו, בהוסיפו כי "גם אנכי אשר זכיתי להכיר את ה"נודע ביהודה" כבר היה בימי רעה אשר תש כוחו ורפו ידיו בעו"ה, ועם כל זה היטיב עמי הרבה כטבע הטוב, וגם סמך ידיו עלי, ולמעני יצא חוץ מגדרו אשר גדר זה כמה שנים לבלתי תת הסכמה על ספרים חדשים..."

ו. האור שזרח בקרית ספר

באותה שנה ניתנה לו תאוות לבו, וזכה לראות את ספרו הראשון יוצא לאור מבית הדפוס, הוא ספר שו"ת "יעלת חן" שהופיע בפראג שנת תקנ"ג. בשער הספר מצוין ש"הובא לבית הדפוס במשמרת אחד מאוהביו פה". ואכן רבינו בהקדמתו מביע הכרת טובה ל"ידיד נפשי החרין ובקי מוהר"ר איסר'ל ליסא נ"י, אשר איתן מושבו בבית הגביר המפורסם כ"ה וואלף גדלש נ"י אשר נשאו לבו והתנדב לטפל בכל עניני ההדפסה".

רבי איסר'ל היה אחד מחכמי פראג החשובים, ובבוא רבינו לפראג כרת עמו ברית אהבה וידידות, גם החליפו ביניהם מכתבי תורה שנדפסו בסוף הספר, וכפי שרבינו קורא עליו בסיפור שבחיו "לולא הקים לי השם גואל ישראל, לא היה בידי להוציא מחשבות מכח אל הפועל". רבי איסר'ל כפי הנראה הוא שקבע את הנוסח דלהלן שמופיע בשער הספר: "אשר חיבר אחד מילידי ק"ק פינטשוב, צעיר לימים ורב בתורה וחכמה, הרב המאור הגדול מהולל בשערים..." כמ"כ מצויין שם "ועוד ידו נטויה ברצות השם להוציא לאור שני חיבורים יקרים, המלאים בדברים מאירים כספירים, ויקראם בשם סי' "אילת אהבים" וסי' "יין המשמח".

על השתלשלות הדפסת חיבוריו "יעלת חן" ו"אילת אהבים" כשני ספרים נפרדים, נמסר

במקורות שונים גירסאות אחדות, אך אנו אין לנו כ"אם דברי רבינו בהקדמתו לסי' "יעלת חן", וזו לשונו :

"ולהיות כי רבו פארותיו וברותיו עלו למעלה, לבלתי יהיה עמל בעיני המעיין לעיין ברוב דברים, אמרתי לחלקו ולעשות מדור בפני עצמו שנוגע לדינא בפלפול שיטת הפוסקים במהדורא בתרא. וקראתיו בשם לחדושי גפ"ת אילת אהבים, וקונטרס הפוסקים יעלת חן, על שם הפסוק (משלי ה, יט) אילת אהבים ויעלת חן דדיה ירווך בכל עת באהבתה תשגה תמיד. ע"כ.

ויש לציין שאכן בספרי "אילת אהבים" נדפס גם "קונטרס אחרון" מרבינו, בו רוכזו וצוינו הדיונים בשיטות הפוסקים על פי סדר הסוגיות. מדור זה הוא כפה"נ הבסיס לחיבור הנוכחי "יעלת חן".

בקונטרס "תפארת אריה" לתולדות רבינו, הביא בענין זה מסורת, לפיה נרמז רבינו מאת ה"נודע ביהודה" שממש באותו פרק עצמו בדפוס הספר "הפלאה" למהר"פ הורביץ זצ"ל אב"ד פפד"מ. מאחר שמתכונת החיבורים היתה זהה במידה רבה, העדיף רבינו לערוך מחדש את חיבור במתכונת שונה, בה הראה עוצם גבורתו במערכות עצומות בסוגיות הקשות ביותר. סימוכין לכך ניתן למצוא בדברי רבינו זצ"ל בהקדמתו: "וגם החיבורים אשר רבו על מסכת כתובות המה הרהיבני לצאת מן הכוונה".

אראז החליט כנראה רבינו לערוך מחדש חלק מחידושי העוסקים במסקנות הסוגיא להלכה, בתוספת מרובה על העיקר. גם תכונת החיבור מראה, אכן, שנתחבר ונערך תוך תקופה קצרה, כפי שמורגש בענינים מסויימים (שמציין שעוד יגיע אליהם, ואינם לפנינו). ו"קמא קמא דאתי לדידה" מה שליקט מחיבורו הכולל "אילת אהבים" הוסיף והרחיב להביאו.

יש בנותן טעם להביא כאן את דברי הגאון רבי אליהו חיים מייזל זצ"ל מלודז', בהסכמתו משנת תרמ"ז, אשר "שמענו גם ידענו" כי שני החיבורים האלה "יעלת חן" ו"אילת אהבים" שניהם "אהובים היו וחביבים להרב הגאון המחבר ז"ל יותר מכל שאר חיבוריו הנפלאים..."

כאמור מלאו אז לרבינו כ"ה שנה בלבד. אך שמו הטוב כבר הלך לפניו כצאת השמש בגבורתו, במיוחד אחרי הופעת ספרו שהגדיל מאד את פירסומו, עד כי רבים מיושבי על מדין באותו דור דעה הריצו אליו מקרוב ומרחוק שאלות בהלכה, וציפו להכרעתו. את רישומיהם ניתן למצוא בקצת סימנים מחיבורו שו"ת "משיבת נפש", שנכתבו על ידו בסביבות שנת תקנ"ג.

ז. תקופת ביניים בפרשבורג

בשנה זו עזב רבינו את פראג ועבר להתגורר בק"ק פרשבורג, עירו של מהר"מ ברבי, שהיתה מלאה חכמים וסופרים. כאן ישב שנים אחדות ספון בדי אמות של הלכה, סידר מחדש את חיבורו "יין המשמח" על הלכות יין נסך, ואור תורתו הבהיק למרחוק, בתשובות פסקים והוראות למעשה שענה לשואליו. בספרו "גט מקושר" מצינו לו שמזכיר "כמו שכתבתי בתשובה בק"ק פרעשבורג זה בערך י"ז שנה" ולפי החשבון כתב אותה בשנת תקנ"ג. אף בשו"ת "משיבת נפש" הזכיר שאלה מדיני כתיבת הגט שנשאלה בק"ק פרעשבורג "בימי חורפיי".

כעבור שנה מבואו לפרשבורג, בתקני"ד, הכתירו בני הקהילה אלוף לראשם את הגאון רבי משולם איגרא זצ"ל ורבינו נעשה מקורב אליו. ומצינו לו בספרו "טיב קידושין" על שו"ע אבן העזר שהביא חקירה אחת אשר "שמעתי בימי חורפי מהגאון מ' משולם זצ"ל דק"ק פרעשבורג".

באותה שנה פירסם הגאון רבי מרדכי בנט זצ"ל אזהרה לא להניח תפילין שבתיהם נדבקו משתי עורות, ובמודעה שנדפסה משמו בסידור "תיקון שלמה" נאמר שאין יוצאים ידי חובת המצוה בהנחת תפילין כאלו, אך בעקבותיה התעורר פולמוס הלכתי קשה בין גדולי התקופה, אשר אחדים מהם חלקו עליו. הג"ר משה מינץ זצ"ל אב"ד אוברישן יצא לסתור דבריו והכשיר בתים אלה אף לכתחילה, בהוסיפו, כי הסכימו עמו שלושה גדולי הדור, הג"ר פנחס הורביץ זצ"ל מפפד"מ (בעל ה"הפלאה"), הג"ר צבי הירש זצ"ל מברלין, והג"ר משולם איגרא זצ"ל מפרשבורג. רבינו, על אף היותו צעיר לימים, נתבקש כפה"נ גם הוא לחוות דעתו בדבר שנחלקו בו הגאונים, והסכים להכשירם (ראה שו"ת "משיבת נפש" סי' ב').

לימים יצא מפרשבורג והתכוון לשוב אל משפחתו ועיר מולדתו פינטשוב אשר בפולין, אך גם כעת עשה במסעיו דרך ארוכה, כשהוא מבקר בקהילות שונות בארץ הגר, היא הונגריה של ימינו, והארץ האירה מכבודו. מרוב עתים וימים נשתכחו, לצערנו, הסיבות והמטרה של נדודיו וטלטוליו במשך תקופה כ"כ ארוכה. אך זאת ידענו, שהנדודים הגדילו מאד את שמו ויקרו בעולם התורני, עד כי בשו"ב לפולין נתקבל בתשואות כאחד מענקי התקופה. נתקיימה בו ברכת הקב"ה לאאע"ה "ואגדלה שמך" – משל לצלוחית של פלייטון שלא היה אדם יודע ריחה, נטולה וטלטולה ממקום למקום, והודיעו ריחה בעולם.

מסתבר, שבראש ובראשונה היו אלה בני עירו פינטשוב, אשר מיד בשובו ענדו לראשו את כתר ההוראה, והוא שימש פרק"זמן ניכר כאחד מבכירי הדיינים בקהילה מעטירה זו. כך עולה ממה שכתב בתוך ההקדמה לספרו "מגן האלף" בלשון זו: "פינטשוב עיר מולדתי ומקום הוראתי בשכני לשבטי על כסא ההוראה".

ח. על כסא הרבנות בק"ק פלאצק

אחר"כך התחילו לזרום אליו הצעות ובקשות מערים גדולות ומיוחסות שיואיל לכהן פאר כרב ומורה לעדתם. הרבה קהילות התחרו ביניהן מי יזכה בו, כל אחת אמרה "עלי יניח צדיק את ראשו", ולבסוף נפל הפור על ק"ק פלאצק המעוטרה אשר על שמה נקרא והתפרסם בכל תפוצות ישראל בכינוי "הגאון מפלאצק", כך גם אחרי שעזבה והוכתר לרבן של קהילות אחרות.

בן שלושים שנה בקירוב היה רבינו, ביום שעלה על כסא הרבנות בקהילה עתיקת-יומין זו, אשר נוסדה על גדות הנהר "וויסלה" לפני יותר מ-800 שנה, וכמאמרם ז"ל בפרקי אבות "בן שלושים לכח" הוסיף בה כח ועוצמה בתורה ובצדקות.

מיום שעלה על כסאו הרם, עליו ישבו לפניו גדוליעולם כדוגמת הגרי"ל כץ זצ"ל, או הג"ר שמואל ב"ר עזריאל זצ"ל מלנדסברג בעל "עמודי עולם", ואחרים, ששמותיהם מתנוססים בהדר על הרבה דפים בפנקסי "ועד ארבע ארצות", דרך מהרא"ל בעקבותיהם וקיים בנפשו "במקום

גדולים אל תעמוד", פירוש, אל תישאר עומד על מקומך כי אם עלה והתקדם מחיל אל חיל.

אולי בכוונה תחילה, כדי שלא יטרידוהו מילין דמתא יתר על המדה, ויבטלוהו מלימוד התורה, הגדיל תושיה ויסד תיכף בבואו לפלאצק ישיבה גדולה, שהפכה לאברךשואבת אשר משכה אליה תלמידים רבים מטובי המוחות, והוא עומד עליהם לשובב נתיבות ולסלול לפניהם דרך ישרה בלימוד גפ"ת וסוגיות, בשיעוריו העמוקים. פה נתגלו ונחשפו כישוריו כרישמתיתבתא אמן הכובש מסילות ללב שומעילקחו ומקיים בהם בתכלית ההידור את הצווי "ושננתם לבניך" כדרשת הספרי "אלו תלמידך".

ואכן הוא התייחס לתלמידיו כמו אב אוהב ממש, היה דואג לכל צרכיהם ברוחניות ובגשמיות, ואף הם השיבו לו אהבה עזה והתקשרות נפשית כבנים אל אביהם. באחד מדרשותיו מצינו לו שהגיד אליהם:

"אהובי, תלמידים, נהייתי מהחשק שיש לכם בתורה... בטוחני כי זכות התמדת הלימוד תעמוד לכם לבוא לשלימות אמיתי, להיות דבוק בהשם ובתורתו יומם וליל, ואך למען עשות רצון השם יתברך..."

כחוט־השני עברה תביעה זו בכל מגעיו ומשאיו עם התלמידים: ללמוד לשם שמים, לעשות נחת רוח לפני הקב"ה, ולא לשם פניה אחרת חס וחלילה... לא כדי לעשות עטרה להתגדל בה, או קרדום לחפור... רחמנא ליצלן... כי אם ללמוד בדחילו וברחימו בלתי לדי' לבדו!

אף הוא בחכמת־לבו יעץ ללומדים תכסיסי פעולה כיצד להגיע למדרגת תורה לשמה. אמנם בתחילת הלימוד "כמעט מן הנמנע ששיגי האדם שלימות כזאת ללמוד בלי שום פניה" הבהיר להם, אך אם לפחות הוא לומד על־מנת לקיים המצוות, ומעשיו רצויים, אף שכוונתו עדיין לא רצויה, תעמוד לו זכות התורה שלומד והמצוות שמקיים ויסייעוהו לבוא לידי "לשמה". התורה עצמה תלמדנו שכל ובינה לחשב את חשבונו: מאחר שאני בין כה וכה עוסק בתורה ובמצוות, הרי טוב לי עשותן לשמה "כי מה יזיק לי עשותן לשמה אחר שבין כו"כ אני עוסק בהם". ואז בוודאי ישוב לשוב על עבודת ד' ותורתו לעסוק בהן לשמה, לפי שהתורה"ק תשכיל דעתו עד שיהיה "נקל בעיניו להטות מחשבתו אל אשר חפץ ד'".

ברזמנית הקדיש חלק מעתותיו, דבר יום ביומו, להשיב לשואלי דת ודין שפנו אליו מכל עבר. הוא ראה לעצמו חובת גברא להראות לעם ד' את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון, כיד ד' הטובה עליו; וכל פינות שפנה היו לימין, בחינת חסד, בהניפו זרוע עוזו להשתמש בכוחא דהיתרא.

בהקדמת ספרו "מגן האלף" הוא מתנצל על ש"לפעמים נטייתי להקל נגד רבותינו האחרונים, אשר קטנם עבה ממתני וכו', שאין זה מגדרי הענוה להחמיר בכל מקום, כי בית הלל שזכו שתיקבע הלכה כמותם, לפי שענוים היו, אעפ"כ ברוב המקומות מקילים הם נגד בית שמאי, ואולי לזה רמזו חז"ל "תי"ח צריך שתהיה בו גאווה שמינית שבשמינית", בחרו במספר זה שהוא ח' פעמים ח' הם ס"ד בגימטריא די"ן, לומר שלחנותך דין בכחא דהתירא צריך טיפה גאווה..."

במיוחד כשהגיעו הדברים לתקנת עגונות, הראה תמיד אומץ לבו כגיבורים, והיה נותן נפשו

בכל המאמצים כדי להתיר את בנות ישראל האומללות מכבלי העיגון, כפי שרואים מספריו שו"ת מהרא"ל ו"משיבת נפש". ידוע מש"כ הב"ח בתשובותיו שכל המתיר עגונה אחת "כאילו בנה אחת מחורבות ירושלים", ומכאן שגדול היה חלקו של רבינו בבנין חורבות ירושלים. וד"ל.

גם בהיתר נשואי אלמנה מינקת נטתה דעת רבינו להקל במדת האפשר, למען תקנתן של בנות ישראל, למרות שידועים דברי הגאון רבי משה ז"ל מגזע צבי (אב"ד הורודנא) בחיבורו "תפארת למשה" בשם הגאונים הרבי ר' העשל ז"ל מקראקא, אבי אמו, ורבי יונה תאומים ז"ל מק"ק מיץ, בעמח"ס "קקיון דיונה", כי סכנה היא להמורה להקל בזה, והביא כי הג"מ שעפטל ז"ל מפוזנא בעל "ווי העמודים" (בן השל"ה הקדוש) שהתיר מינקת דווין לא הוציא שנתו.

אולם רבינו ב"משיבת נפש" השיב בענין זה לשואלו :

"מש"כ כת"ר מספר תפארת למשה, לענ"ד מי שלבו נוקפו אומר כן, ולמה יקח ראייה מזה הגדול שנפטר באותה שנה, שמי יודע לאיזה סיבה, ואולי כבר הגיע יומו וכו', ולמה לא ניקח ראייה מן החיים שהורו לקולא והאריכו ימים..."

ועל מה שכתב השואל "והמחמיר תבוא עליו ברכה ובעל נפש יחוש לעצמו", השיב: "מעולם לא שמעתי שיחוש בעל נפש לעצמו במה שחב לאחרים, ופעמים יארע לאלמנה זיווג הגון, ואם יתבטל אולי לא תזכה עוד לזיווג כזה, ומארסין אפילו בט"ב, וכמה פעמים היא סיבה להירוס מצב האלמנה לגמרי וכו', ובמקום שדעת תורה נוטה להקל אין לך מצוה גדולה מזו לשמח נפשות עגומות אשר מלך הכבוד חש לעניים ולצערם, ובשלו אדם רשאי ולא בשל אחרים", עכ"ד.

בתוקף דעתו מצינו לו פעמים שחולק אף על גדוליעולם. בספרו הנזכר הוא מביא דעת הגאון החסיד רבי אליהו מוילנא זצ"ל ומוסיף שם בלשון זו :

"ואם כי לא קם כמוהו מימות רבותינו הקדמונים נ"ע, להיות כל התורה כולה נגלה ונסתר כשולחן ערוך לפניו... לא יפלא ששיגי פעוט וכשלכח ביגיעה רבה מה שלא ישיג הענק דרך העברה בעלמא, ומי לנו גדול מרשב"י... הא למדת שאין חשוב מגודל מעלת האיש לקבוע הלכה כמותו..."

תקיפות דעתו באה לידי ביטוי גם בפיסקא הבאה, המשובצת כיהלום בכתר, בתשובה מ"ה מספרו שו"ת "משיבת נפש" (חלק ראשון). הוא מתנצל שם לפני חכם אחד אשר ניסה לסתור דבריו בהלכה מסויימת, בהודעה ש"אין דרכי לחטט הרבה בענין אחד, וגם לא לבלות זמן בסתירת דברי זולתי, רק מה שיצטרך לדינא..." גם הסביר בהמשך דבריו, שאצלו "המושכל ראשון הוא העיקר", ושוב לא יחזור בו מהכרעתו, בהוסיפו, כי "ת"ל מימי לא נצחוני אף גדולי הדור שהיו לפנינו, הגאון בעל "בית מאיר", והגאון מהר"צ מהמבורג, אשר ת"ל בהיות לי איזה ענין (=ויכוח) עמוק עמהם עמדו דברי, כי אין דרכי לכתוב רק מה שהוא בחון ובדוק בכור השכל...". הוא חוזר ומתנצל, שאינו נוהג להתפנות למי שמשיג על דבריו, אם לא ישרו דברי הלה בעיניו. מפני הטעם הפשוט ש"קשה לבלות הזמן בהם – עד שיהיה העיון בסתירת המשיב, יש לעיין יותר בדברי ראשונים ואחרונים, מחברים מפורסמים, אשר מהבנין והסתירה בהם יהיה תועלת יותר מסתירת דברי חכם לפלפולא בעלמא... אין פנאי לבטל עיונים קבועים..."

עם כל האמור, ניהל ברצון שקלא וטריא עם גדולי הגאונים של התקופה, הן לפלפולא והן להלכה ולמעשה. מעניינת במיוחדת היא הערכתו של הגאון המפורסם רבי יעקב מליסא בעל ה"חווות דעת" ו"נתיבות המשפט" שכתב אליו בתשובה אחת: "הגיעני דברי קדשו בנידון וכו' והודיתי להשי"ת על אשר ישוּבו לי יראיו ויודעי עדותיו..."

בני עירו ראו בעליל כי סיעתא דשמיא סוככת עליו בהכרעותיו ההלכתיות שלא תצא ח"ו תקלה מתחת ידו. בפי זקני פלאצק נשתמר סיפור המאורע הבא שסיפר הישיש ר' לייבוש ע"ה, שמש בית הכנסת העירוני, אשר אביו נמנה על תלמידי רבינו ובדידיה הוה עובדה. פעם אחת בליל הסדר, כשעמד האב ב"שולחן עורך", מצא לתדהמתו שיבולת־שועל צפה בצלחת הבשר, וחש מהר אל בית רבו לשאול מה יעשה, מפני חשש שמא נתבשל יחד עם המרק. אולם רבינו השיבו קצרות "השלך את השיבולת חוצה וכל השאר כשר". למחרת סיפר האיש לחבריו בביהמ"ד, שהיו בעצמם תלמידי חכמים מופלגים, את אשר הורה לו רבינו, ויהי הדבר לחידה בעיניהם: מהיכן שאב את היתרו, ועל סמך מה? אפס כי מפני מורא הרב, שהיה עליהם כמורא שמים, לא הרהיב איש לשאלו.

אך הנה בליל שני של יו"ט, כאשר היסב אבי השמש שנית אל שולחנו, הרגיש פתאום בשיבולת־שועל נוספת שצנחה ישר משמי קורה על ראשו והיא יבשה. אראז נתחווור לו ולחבריו למפרע, שבאמת לא היה כאן חשש חמץ ח"ו, וכי ברוח קדשו צפה רבינו מרחוק את הכל, ומטעם זה הכשיר.

ט. מה אהבתי תורתך

על שקידתו העצומה בתורה, בהתפשטות מכל החושים, סיפרו נפלאות. ראו בעליל כמה יאתו לו דברי "ספר הקנה": איזהו תלמיד חכם אמיתי? "כל שנפשו קשורה בנפשה של תורה!"

היה מעשה בליל חג השבועות, כאשר עברו אחדים מבני הקהילה ברחוב העיר בשעה מאוחרת, והבחינו פתאום ברבינו שהיה פוסע הלוך ושוב בצדי רשות הרבים ללא מעיל וכובע, שלא כדרכו, והתפלאו מאד על תנועותיו. המתינו לו במרחק מה במשך שעה ארוכה והוא אינו פוסק מלשוטט אנה ואנה. ניגשו, איפוא, לשאלו: האם הוא מחפש כאן משהו, או שמא הנהו זקוק לעזרה. והנה בהיותו תפוס שרעפים, כמו התעורר וניתק ממחשבותיו רק בקושי לקול שאלתם, ואחרי ששמע מה רוצים ממנו השיב בתמימות: "הייתי מעיין ומעמיק בסוגיא אחת, ותוך כדי עיוני יצאתי ממעוני, מבלי להרגיש להיכן ישאוני רגלי..."

מקורביו העידו בו שמעולם לא הלך אפילו ד' אמות בלא תורה, ותמיד היו שפתותיו רוחשות הני מילין יקירין, שהרי כל התורה היתה שגורה בפיו, ונָצַר אותה בזכרונו כמונחת בקופסא - אולם ברגע שהיה מסוגל ללמוד מתוך הספר, הידר בקפידה לעשות כן, כדברי התנא הקדוש רבי יוחנן בירושלמי שכל הלומד מתוך הספר לא במהרה הוא משכח.

כפי שמסופר, הרי בכל לילות שבת קודש לא פסיק פומיה מגירסא עד אור הבוקר, וגם אז למד כהרגלו מתוך הספר דוקא. כיצד עשה שלא יכשל ח"ו ב"שמא יטה"? היה מעלה אש

בפניאדמדעלישבתא בנר גדול שיספיק לכל הלילה, ומניחו בין ב' שמשות כפולות של החלון, כשהוא סגור ומסוגר, ולומד לאורו אצל החלון בלא שום חשש. פעם ארע שכבה הנר מיד בתחילת הלילה. הוא הצטער מאד על כך, נבצר ממנו ללמוד מתוך הספר, אבל סבור היה שזה מקרה גרידא. כשחזר הדבר ונשנה בשבת הבאה, יצא מדירתו ופנה אל דירת בעל הבנין, הוא הנגיד ר' מרדכי כתריאל, בידעו שגם הוא עושה כמעשהו ומכין נר גדול מסוגר בין שתי שמשות. אולם לתדהמתו, ברגע שדרך על מפתן הדירה כבה גם נרו של הגביר, והשתרר חושך. עכשיו הרגיש רבינו כי יש דברים בגו, מן השמים אין מניחים לו ללמוד כחפצו, ויפשפש וימצא כי לאחרונה היה בושש ומתמהמה לטפל בשריותא של אשה עגונה אחת שהפצירה בו לחפש עבורה היתר להינשא. הוא תלה בכך את כיבוי הנרות שלא כדרך הטבע. אחר הדברים האלה נפק דק ואשכח טעמים מספיקים להתירה. ומיגו דזכי לה זכי נמי לאחרנייתא, לא נתקררה דעתו עד שהתיר במשך השבוע הקרוב עוד מספר נשים מרודות מכבלי העיגון, כיד ד' הטובה עליו.

שוב היה מעשה באחד מלילות מוצאי שבת קודש, שנפנה מיד אחרי שהבדיל על הכוס לעיין בשאלה הלכתית מסוימת שנשאל עליה, ומדובר בענין נחוץ שהוצרך להשיב בדחיפות, אך למרות אדיר חפצו הרגיש שאינו מסוגל הפעם בשום אופן לצמצם מחשבתו ולהתרכז כראוי, כדי להקיף את כל הנושא בשלימותו. גם הפעם הוא תלה את העיכוב בעונש משמים והתחיל לפשפש במעשיו. אף העביר במחשבתו כל מה שעשה ודיבר בימים האחרונים - ולא מצא. הרי יום ש"ק כולו עבר עליו בחפצי שמים, בתורה ובתפילה, ואילו משיצאה השבת לא עשה עדיין שום מלאכה, מלבד שהבדיל ו...עישן מקטרתו. ברגע זה נחו עיניו על סביביו, והבחין כי בהיותו שקוע ברעיוניו לא הרגיש כ"כ במעשהו, ובמקום להעלות האש בנייר פשוט השתמש בשטר של מעות ונכשל בשגגה ב"בל תשחית" - מיד הצדיק עליו את הדין ותשב רוחו אליו.

י. כחד מקמאי

מתוך עשרות חיבוריו המצוינים, שנפוצו והתפשטו בכל תפוצות ישראל, נשקפה כמו שחר גדולתו בנגלה ובנסתר כחד מקמאי. מעטים היו בגאוני הדורות שכתבו כ"כ הרבה ספרים בכל מקצועות התורה. ההיקף והעומק, בשילוב עם ברכת היצירה והחידוש, ובתוספת קורט של חילתית, היא חריפותו ורב גובריה בפלפולים, הם המה אשר הניבו את היבול העשיר והשופע הזה שיצא מתחת עטו.

מבינידבר קבעו שאחזו בדרך לימודו של דודו זקנו הרבי ר' יהונתן אייבשיץ זצ"ל, בספריו מצא מרגוע לנפשו, ושמעתתיה בפומיה תדיר, וכפי שמכנהו באיזהו מקומן "מורי דודי זקני". ולא עוד אלא שהיו ערבים עליו דברי דודו מנופת צופים וכל טעם, עד שהתאמץ לגונן עליהם מכל סתירה ופירכא, ולתרץ כל הקושיות שהקשו מחברים שונים עליהם. באחד המקומות מתבטא רבינו: "ואם כי ערבים עלי דברי דודים מכל מקום לא זכיתי להבין דבריו".

וכך אומר הגה"צ רבי חיים יעקב נפתלי זילברברג זצ"ל מווייערשוב, שהיה ראש המדפיסים של ספרי רבינו בפולין שקודם החורבן, בהקדמתו לס' "מעייני החכמה" למס' בבא מציעא:

"כל המעיין בחיבוריו בצדק יאמר האיר פני המזרח מאורו של הרבי ר' יהונתן זי"ע, שופריה וחיליה דאריה דבי עילאי הוא ניהו משופריה וחיליה דר"ר יהונתן על הכרתי והפלתיי".

אף הוא, הגרחי"נ, מרוב התפעלות מעיד על עצמו כי כאשר עיין בחידושי רבינו "ראיתי כי נפתחו לפניו השמים וירא מראות אלקים - - - בכל הלכה אשר שלח את ידו הגדולה, לא הניח דבר גדול ודבר קטן אשר לא עדר בהם במעדר העיון...".

וכמו בהלכה כן היה כוחו יפה באגדה ובדרוש, כפי שרואים לדוגמא בספרו הגדול "מלא העומר" על התורה וחמש מגילות, ובדרשותיו, אשר נכללו בסי' "קומץ המנחה" ו"דרשות מהרא"ל". זאת מלבד ביאוריו לאגדות הש"ס שנכללו בחיבוריו "על הדף" למסכתות שונות, בהם העמיק והאריך למעניתו בכל שורה וקטע מן הגמרא, כמעט מבלי לדלג על שום אגדתא. בצדק ניתן לקרוא עליו דברי רז"ל במדרש: "אפילו דברי תורה שניתנו מלמעלה לא ניתנו אלא במדה, ואלו הן, מקרא משנה תלמוד הלכות ואגדה. יש זוכה למקרא, ויש למשנה, ויש לתלמוד, ויש להגדה – ויש זוכה לכולן". רבינו מהרא"ל היה בלי ספק מאותם יחידי יחידים מני דורות שזכו לכולן.

הדרשה היתה בעיניו חלק בלתי נפרד ממלאכת שמים שהטיל על עצמו, להרביץ תורה לעדרים ולהורות לעם ד' את הדרך הישרה, היא המסילה העולה בית אל. בכוונה זכה היה מקהיל קהילות ומטיף אמריו באזני ישראל קדושים שייטיבו דרכיהם ויתקרבו לאביהם שבשמים. הוא לא דיבר אז מילין לצד עילאה, ולא טיפס בגבהים. אף לא הפליג במרחבי הים הגדול של הפילוסופיה הישראלית ומערכי מחשבה עמוקים כפי שעשו חכמינו הקדמונים. היה נאחז בעינוגו של מקרא, או בסנסן מדרשות חז"ל כדי לשבץ בהם דברי התעוררות וזירוז מתיישבים על הלב, שינתבו את מאזיניו ללכת בתורת ד' ולדבקה בו באמת.

אף בחיבוריו בהלכה ועל הש"ס, המקיפים ומדהימים בעמקות ובחריפות, שזורים למכביר בתוך דבריו ביטויים ולשוניות פיוטיים, המעידיים על גדלות נפשו ורוממות נשמתו.

יא. דורש טוב לעמו

טהור־לבו ואנינות דעתו בנושא הדרשות נשקפים בעליל מן השורות הבאות שכתב באחת מדרשותיו:

"המוכיח להורות לעם דרכי ד', ואשר ד' נתן לו לשון למודים, הוא אשר ימשוך פיו בשבת מוסר שיורד ע"פ מדות בני אדם למונעם מלכת בדרך לא טובה, להורותם הדרך הטובה והישרה. כאשר קרוב זה לשש שנים שהורגלתי לדרוש פה בתוכחות על עון, לא ראי זה כראי זה, כאשר יסבול תוצאות הדרוש, ולא המדרש עיקר אלא המעשה, שיהיה תלמוד המביא לידי מעשה.

והנה תה"ל אשר דברי מקובלים לשומעים, כאשר מדי שבת בשבתו הרעבים והצמאים לדבר ה' יאספו הנה כל חרד ודוחקא דכלה שעומדים צפופים, וכמה פעמים שאנו מזהירים לצייר החסרונות הנמצאים הן על עבירה או חסרון מצוה, כמו מצות צדקה לרחם על העניים האומללים ומדוכאים, ורבים מכתתים רגליהם למרחקים לסיבת שעת הדחק וצוק העתים, ויש הכרח

שיתפרנסו מדבר תורה כאשר רגיל למימי קדם דרשנים דורשים בבתי־כנסיות, ולא יקופח שכרם כי ודאי עיקר הצדקה ליתן ללומדי ה', וכמה קהלות שנותנין שכר הרבה לדרוש להם מדי שבת בשבתו, כאשר ישים ה' בפי הדורש. והנה אנכי תה"ל לא צריכנא, ונדבה רוחי אותי לכבוד ה' למלאות פי תוכחות בדרושים שונים מבלי בצע כסף, ותמיד דרכי להזהיר על הצדקה.

והנה שמעתי עליכם לאמר, כי עבור דרשה שלי תחדלו מלשמוע מאנשים עוברי אורח אשר דרכם לדרוש בשכר, כי ההכרח וקושי הזמן הציקם לשוט בארץ. הגם שלא יערבו לכם דבריהם כמו דברי, אשר ה' נתן לי לשון למודים יותר מהם, ויטיבו דרכי אצליכם יותר, מ"מ חשבתי שע"י תוכחות תרגילו מעצמכם להתאסף בבית הכנסת בגן ה' לעסוק בדבריו, הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו, כ"ש שלא תמנעו בר מדורש אחר שבא לדרוש בשכר כי צריך לי, ולא כן שאלתי מכם..."

רושמי תולדותיו מזכירים במיוחד את דרשותיו הנלהבות לעזרת עניים, ובין־השאר את הצעתו הידועה, שכל גביר בלקחו מלמד לבניו יצרף אליהם ילד נוסף מבני העניים ש"מהם תצא תורה".

בדרשה אחרת דיבר רתת על מדת הקמצנות שפשתה בעם, ועל אשר עינם צרה בשנים כתיקונן "לעשות הוספה לעניי העיר" בהתאם לצרכיהם, בהצביעו על העובדה שלא הרויחו מצרות־עין זו מאומה. "נשים אל לבנו" קרא במועד מסויים אל שומעי לקחו, "כמה ממון שקענו בעניים מרודים מימות הרעש ושערוריה של מלחמות". לא היה ספק בלבו ש"אילו היינו יוצאים ידי חובת הצדקה כראוי לא באנו למידה זו. כמו שאמרו חז"ל "זכה פרוס לרעב לחמד, לא זכה, ועניים מרודים תביא בית".

אף הוא הזהירם במלים מפורשות, כי על כל אדם נגזר כמה שיחסר מממונו, ואם הוא קופץ ידו מצדקה לעניים, בהכרח שיחסר בתתו לרופאים כשיחלה רח"ל, כפי שאמרו חז"ל במדרש "תרעא דלא פתיח למצוות אפתח לאסיא". כן נשא את משלו, לאדם שהלך לקנות סחורה במשקל, ובשעה ששקלו עבורו חמד לבו אבן אחת מהמשקלות וגנב אותה, מבלי להבין שבגלל מעשהו יקבל פחות סחורה. הנמשל: הברכה מושפעת לאדם ביחס שווה לצדקה שמוזיל מכספו, ככל שהוא ממעט בנתינת צדקה יתמעט השפע היורד אליו, תתמעט פרנסתו ח"ו – אשרי האיש המשכיל להרבות בצדקה שמתברך יותר ויותר.

מדרשותיו עולים ג"כ פה ושם הדים קלושים של מאורעות שונים שהתרחשו בתקופתו. בדרשה אחת מערב ראש השנה הזכיר את ה"גזירה החדשה לקחת את בני" לצבא", שהיתה קשה בעיניו "יותר מכל גזירות אשר היו בימי קדם". שכן גזירות הראשונות קרבו את ישראל לעבודתו יתברך, והגזירות הרעות הללו מרחיקין את ישראל מאביהם שבשמים. והיה קורא על כך "נחשבנו כצאן טבחה", אמנם נחשבנו, נעשינו כאילו חשובים, כפי שרבים אומרים לנו "נהיה עם אחד עם שכנינו", אך למעשה מובילים את בנינו "כצאן לטבח" בחזית המלחמה, ולא עוד אלא החייל המגוייס ילבש מלבושי נכרים ויתערב בגוים עד שנעשה פוחז ופוקר בכל המצוות, וסופו שאפילו לקברות אבותיו לא יבוא "וזו הקשה שבגזירות, שמאבד שני עולמות..."

בדרשה אחרת מימי בין המצרים דיבר מענין "מכה מהלכת בעו"ה בילדים קטנים, אבעבועות, הוא ית' יעשה עמנו לטובה אות, לשלוח תעלה ורפואות".

"עיקר דרך התוכחה הוא לעורר העם ליראת ד' ולהורות להם המעשה אשר יעשון, אין צורך לפשטים ודרושים" אמר פעם ברבים בשבת שובה. "הפשטים והדרושים אינם אלא להמשיך לב העם, בדומה לתינוק שאינו רוצה לקבל הרפואה עד יערבו בה דברים מתוקים, שיהיה מתוק לחיכו – וכן ברפואת הנפש. העיקר הוא להכניס בלב האדם יראת השם ושישבור לבבו הזונה, ולשוב בתשובה על מה שעשה".

החן וההדר שהיה יצוק בשפתותיו נסוך ג"כ על קולמוסו הנאה. הפירושים והרעיונות, המליצות והמשלים הנפלאים, אמרי שפר ודברי כבושין ותוכחות, מצטיינים תמיד ביופי נדיר מאין כמותו: "תפוחי זהב במשכיות כסף דבר דבור על אופניו". יפה קלע אל המטרה הגר"ח קרייזוירט זצ"ל, חוטר מגזעו, שקבע כי אוצר השקפותיו של רבינו אינו נופל בחשיבותו מספריו ההלכתיים.

לשיטתו אין להפריד בין שני חלקי תורה אלו, שניתנו מרועה אחד, והשפעת גומלין מקשרת ביניהן. רגילים לחשוב בטעות שבשביל ההלכה נחוץ גאון עמקן ויסודי, בעל דעה צלולה וידיעות מקיפות, אך בנוגע לאגדה סגי בבעל רגש גרידא – ואינו כן. שני החלקים, זה כזה, נרכשים בלא פחות ממ"ח קנינים שהתורה נקנית בהם, ורק לגאון אמיתי בקי בכל חדרי תורה נהירין ג"כ שבילי זוהר הרקיע של האגדה. רק לימוד ההלכה, הדורש בהירות ודיוק נפלא, כדי לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, ולאסוקי הלכתא מגו שמעתתא, רק לימוד כזה מסוגל להנחיל לאדם את הדרך הנכונה לקלוע אל הנקודה שבעיגול, היא נקודת האמת, גם בחלק האגדה. רק גאון אמיתי, שאינו מצטמצם בשטח מסוים גרידא, אלא סוקר בסקירה אחת את כל מלוא האופק ההלכתי בש"ס ובפוסקים, רק הוא מסוגל להיכנס בטרקלין האגדה פנימה, ולדלות ולהשקות ממעינותיה.

גאון כזה היה רבינו המחבר, אשר כל רז לא אניס ליה, וטייל כב"ב בית "דעייל בלא בר" בכל חדרי התורה, הרחבה מני ים.

יב. כל רז לא אניס ליה

בחיבוריו באגדה נחשף גם כן כוחו המיוחד בתורת הח"ן, כמקובל אלקי שנכנס לפרד"ס והשקיף לכבודה פנימה, וכל סתרי תורה האצורים בזוה"ק ובספרי הקבלה שגורים בפיו, ופרושים לפניו כשמלה.

משמו של ה"אבני נזר" זצ"ל מסוכאטשוב אמרו, שהעיד על רבינו, כי ידע כל תעלומות ובראש השנה בעת שהוא תוקע בשופר הריהו מעביר במחשבתו את כל כתבי האריז"ל.

נוהג היה להגות בסתרי תורה ביחידות, באין רואה, כאשר התבודד במועדיו. כתבי הרזים שלו היו כל הימים חתומים באוצרותיו ולא שזפתם עין זרה. כאשר אימי ניסה בהיעדרו למשמש ולהציץ בהם, הרגיש רבינו ברוחקדשו במעשהו מרחוק וחש מהרה מביהמ"ד אל ביתו כדי לעכב

בעדו, באמרו שבא להצילו ממש, כי היה האיש מתחייב בנפשו ח"ו.

גם כל תעלומות נגלו לו. יום אחד קרא לבני ביתו והורה להם שיכינו סעודה רבתי כיד המלך, והזמין אליה הרבה קרואים מאוהביו ומקרוביו. אף הוא עצמו לבש בגדי יום־טוב לכבוד המאורע והיה שרוי בשמחה עצומה. שאלו אותו בני הבית, מה יום מיומים, הן לא חודש ולא שבת היום? השיבם: "היום גילו לי מן השמים את קץ הפלאות... מועד הגאולה וביאת המשיח... יום חג הוא לי..."

פעם אחת הלך רבינו ביום ש"ק להסב בסעודת מצוה אצל איש ממיודעיו. והנה ניגש אחד הנוכחים, שהתכוין לבחנו, והעמיד לפניו כוס משקה שלא נטבלה. נטל רבינו את הכוס לברך על המשקה אך כהרף־עין שמטה מידו ולא הוציא מפיו את הברכה. ממשאלוהו מדוע אינו שותה, השיב קצרות: "הכוס אינה טבולה". משהבחין בפליאתם, כיצד הוא יודע זאת, נענה ואמר: "אין זו רוח הקודש, אלא כשנטלתי הכוס בידי והבטתי בה, לא יכולתי בשום אופן לצייר מול עיני את שם הוי"ה, והבינותי מכך שלא הטבילה..."

פעם אחרת ארע שהעמידו לפניו כוס לשתות יין, אך עוד בטרם הספיק לברך "בורא פרי הגפן", נשברה הכוס לרסיסים. אחרי חקירה ודרישה התברר שלא הטבילה כדת ומשמים השגיחו ושמרו עליו.

העובדות שהזכרנו לעיל המה מעט מהרבה, כטיפה מן מים, מן המקרים והמאורעות בחיי שהראו עין־בעין כי מלאכי מעלה שומרים את צעדיו ומתקיים בו "רגלי חסידיו ישמור". מעשה שהיה כשרבינו התגורר כבר בוורשה רבתי (ראה להלן) בקומה הראשונה של הבית מס' 16 ברחוב "גרזיבאוו", שהיה רכושו של פרנס הקהל ר' הירש דנציגר ז"ל. לקראת חג הסוכות הקים מהרא"ל סוכה על מרפסת צמודה לדירתו, ויהי בשעה מסוימת כשעמד וקידש על היין, וסביבו מצטופף קהל מעריציו, קרסה לפתע המרפסת והסוכה נהרסה, כל האנשים שהיו עם רבינו נפלו למטה אל החצר, אך בנס גלוי לא ניזוק אף אחד מהם ויצאו בשלום. עדי ראייה סיפרו, כי רבינו שנפל ג"כ עם הכוס בידו נשאר למטה על עמדו, מיושב בדעתו, והשלים את ברכת הקידוש שהחל בה.

יג. ותגזור אומר ויקם לך

כגודל גאונותו כך התפרסם שמו כבעל מופת ופועל ישועות, אשר כמה וכמה נסים ונפלאות התרחשו בזכותו, צדיק גוזר והקב"ה מקיים, והיו נהנים ממנו עצה ותושיה, כדברי התנא רבי מאיר אודות כל העוסק בתורה לשמה, ומברכות פיו כולם יתברכו. פעמים אף נתן לחולים ומצוקים קמיעות וסגולות שהועילו להעלות ארוכה ומזור למכאוביהם. מעריציו הרבים סיפרו על גילויי פלא של רוח־הקודש שהופיעה בבית מדרשו, ואת המופתים המרעישים תלו בכוחות טמירים שניחן בהם, השבעות ויחודים קדושים, כוחות היונקים מצינורות הקבלה וכיו"ב - אולם רבינו גופו קשר את הכל בכח התורה.

היה מעשה בעירו, באשה שתקפוח חבלים וצירים ותקש בלדתה, ונשקפה סכנה לחייה, עד

שחשו קרוביה אל רבינו באישון לילה שיעורר עבורה רחמי שמים. עמד, אפוא, ממשכבו ונטל ידיו וברך ברכת התורה וישב ללמוד גפ"ת, עיין בסוגיא ובקושיות בעלי התוספות, ובעוצם חריפותו תירץ על־אתר את הקושיות בטוב טעם ודעת. אח"כ עמד ופרש כפיו השמימה בתחינה: "רבש"ע כשם שהתירתי עכשיו את הגמרא מקושיות התוספות, כן תתיר את האשה פלונית מחבליה ומקושי לידתה" - ותפילתו לא שבה ריקם. לא ארכו הרגעים עד שבאו לבשר לו שנושעה.

ושוב מעשה באשה שבאה בבכיה לפני רבינו שיעורר רחמים עבור רעותה היושבת על המשבר, שמצבה חמור, והוא ישב אז ושנה פרקו לתלמידים. מיד ציוה לקחת מיני תרגימא ולתת ליולדת שתאכלם. עשו כדבריו ונושעה על־אתר. כעבור שעה קלה חזרה האשה לבשר זאת בשמחה, ובידיה יי"ש ומגדנות עבור תלמידי רבינו, כדי להרנין לבבם.

באחד הימים נעצרה לפני מעונו כרכרה הדורה ונכנסה אליו אשה בת עשירים, שהיתה עגונה מבעלה הרבה שנים, והיא מבקשת למצוא עבורה היתר להינשא שנית. אמר לה רבינו שתבוא במועד אחר, כשהיא לובשת בגדים פשוטים, ובעגלה פשוטה שנוסעים בה קבצנים בני דלת העם. רק אז יתפנה לטפל בעניינה. דבריו היו לפלא אך האשה עשתה כמצוותו. והי בבואה שוב, קרא אליו רבינו את העגלון שהביאה, והוא איש מגושם שמראהו כאיכר, הסתגר עמו בחדר לפניו מחדר והטיל אימתו עליו בדרשו כי יתן לאשה "איגרת שבוקין", כי הוא בעלה שעזבה לאנחות. אחר קרא לאשה שתיכנס פנימה, והיא התעלפה ויפג לבה מרוב פחד והתרגשות, אך כאשר שבה רוחה אליה והגידו לה סימנים הכירה בו שהוא אכן בעלה, וקיבלה מידיה את הגט שהתירה מכבלי העיגון. אראז ראו כולם גדולת רבינו שרוח הקודש מקשקשת לפניו כזוג ומי כמוהו צופה נסתרות.

יד. מטיל אדרתו על קהילות הקודש

כשלוש עשרה שנה ישב רבינו על כסא הרבנות בפלאצק. בשנת תקס"ח בערך, בתחילת שנות הארבעים לבינה, הוכתר לרב ואב"ד בעיר המהוללה טשעכנאווי, בה ישב כשנתיים, וכן הטיל אדרתו בזמנים שונים על קהילות הקודש מאקאווא, נאשעלסק, ופולטוסק. בשנת תקע"א בערך עבר להתגורר בעיר הבירה ווארשה, הגדולה בכל קהילות ישראל באירופה, ונעשה שם תליתלפיות - בכל דבר הקשה פנו אליו גאוני העיר והבד"צ לשאול באורים.

באותו פרק הביא לדפוס את ספרו "גט מקושר" - והוא ביאור על סדר הגט ממהר"ם ר' יוזפש ז"ל - שהפיץ אור בהיר בסוגיא העמומה של כתיבת השמות. ספר זה שימש כמצפן ופנס למסדרי גיטין, שנהגו מכאן ואילך על פיו, והגדיל שמו ותהלתו בקרב גאוני עולם.

רבינו גופו השתבח בספרו זה, ובספרו שו"ת "משיבת נפש" ח"א סימן מ"ז אנו קוראים בין השאר:

"אחת דיברתי ולא אשנה מן הכתוב בספרי, אך לא אפקיד שומרים לבל יטו מני דרך הכתוב בספרי... אבל אחר שנתפשט ספרי בכל תפוצות ישראל, ידעתי כי כולם תפסו כמו שכתבתי, וגם דברי הגאון ר' זלמן מרגליות נשענים על הכתוב בספרי..."

בהמשך דבריו הוא מרמז שם על מעשה שהיה, שסידרו ג"פ שלא כהוראתו, והמתגרשת באה בקשרי שידוכין עם איש אחר, אך ביום חופתה טרם שנישאה לו שבקה חיים ל"ע, ו"ברוך היודע".

בשנת תקע"ב הכתירוהו יהודי ק"ק פראגא הסמוכה לוורשא, כמרא דאתרא, אך לא ארכו ימי ישיבתו בה – לרגל מהומות דמים שפרצו בסביבה – וחזר לוורשה. עם זאת יש ידים מוכיחות להנחה, אשר גם בשנים מאוחרות הגיעו חיצו השפעתו לק"ק פלאצק, עיר הרבנות הראשונה שלו, כפי שרואים ברישומי ההסכמות והתעודות בכתבידו משנות התק"פ ששרדו בפנקסי הקהילה, פנקס "חברת משניות", ופנקס "חברת באר היטב".

בפנקס "חברת משניות" דק"ק פלאצק כתב רבינו את הדברים האלה :

"גם ידי תיכון וזרועי תאמצם להחזיק ידי מחזיקי התורה ובאי שעריה. לעולם הוי רץ למשנה, שהיא מדה גדולה, ומקבלין עליה שכר, נוצר תאנה יאכל פריה, פרי צדיק, עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר. לעשות הטוב והישר אמרתי גם להיות נמנה לדבר מצוה, לאמר לפעלא טבא ישר כוחם וחילם לאורייתא, ייטיב ה' לטובים ולישרים בלבותם, מאד ישגא אחריתם. ע"ז בעה"ח נאו' ארי' לייב צינץ".

ובפנקס החברה "באר היטב" (נוסדה בשנת תק"פ, מטרתה ללמוד הלכות בכל יום בין מנחה למערב) אנו קוראים לאמור :

"מדי שבתי פה היה למראה עיני הפנקס הלז אשר התועדו אנשים לקבוע עתים לתורה, לחבר יום ולילה בהלכות פסוקות אשר נקראים חברה "באר היטב", והיטיבו אשר דיברו, מי יתן והיה כל עם ה' לכבד וליראה את ה' כל הימים ולדבק בתורתו, ושכרם אתם בזה ובבא כמאמר חז"ל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן עולם הבא, הליכות עולם, ויזכה לבנין היכל ואולם בראש הרים, פי המדבר לכבוד התורה יום א' ד' תמוז, תקפ"ה לפ"ק נאום אריה ליב צינץ".

טו. בית מדרשו אשר בק"ק וארשה רבתי

בימי מגוריו בוורשה, אחרי פטירת אשת נעוריו, נשא רבינו בזיוו"ש את הרבנית מרת צביה ע"ה (שהיתה בזיוו"ר אשת הג"מ רבי נפתלי קרקובר זצ"ל מוורשה, הנזכר בשו"ת רע"א סימן א'), אשת חיל ונגידה, שעסקה במסחר ופירנסה את רבינו בכבוד. מני אז פרק מעליו לגמרי את עול הרבנות, והתמסר בכל כוחו להרביץ תורה לעדרים, בישיבה גדולה שניהל בבית-מדרשו.

ישיבה זו התקיימה בעזרת ב' נדיבים אוהבי תורה אשר נשאם לבם לכלכל את כל צרכי התלמידים וסיפוקם, מבלי שרבינו יצטרך לדאוג לכך. אף כשבאו אליו ראשי העדה בוורשה והפצירו בו, שיאות להתכתר בכהונה הרמה של ראש הרבנים בעיר הגדולה, לא נעתר להם והודיע במלים מפורשות שכבר הסיח דעתו לחלוטין מן הרבנות, וכל ישעו וחפצו להיות תופש ישיבה ולהרחיב גבולו בתלמידים.

ואכן משמים השלימו חפצו, ונתקיימה בו תפילת יעבץ, כי נהרו אליו תלמידים מצוינים מכל חלקי המדינה, וישיבתו הפכה לבית־היוצר של גדולי הלומדים בפולין. על כסא הרבנות בוורשה הושיבו אז את הגאון רבי שלמה זלמן זצ"ל מפראגא, בעל "חמדת שלמה", שהיה ג"כ תופש ישיבה, והיו שניהם נוחין זה לזה בהלכה, ואהבתם נפלאה אהדדי. שניהם ניהלו את ישיבותיהם ברמה, ואין מלכות נוגעת בחברתה, כי אם להיפך, תלמידי ה"חמדת שלמה" נהגו לשחר תכופות את פני רבינו ולחזור על החידושים שקיבלו מרבים, וכן באו תלמידי רבינו לפני החמד"ש והרצו באזניו את השיעורים החריפים שלו.

בין הני אריותא ששתו דבריו בצמא בולטים שמותיהם של גאונים אדירים, כדוגמת שארו האדמו"ר מגור בעל "חידושי הרי"ם זצ"ל (שהתייחס ג"כ על צאצאי זקנו הג"ר נתן נטע אייבשיץ זצ"ל), וכן הגה"ק רבי אברהם לנדא זצ"ל מטשכנוב, הג"ר יעקב גזונדהייט זצ"ל אבד"ק וורשה בעל "תפארת יעקב" למס' גיטין ועוד, הג"ר אהרן שמחה פליצער זצ"ל מגומבין מחבר הביאור "רשפי אש" על תנדב"א, האדמו"ר מזיכלין רבי שמואל אבא טאוב זצ"ל, הג"ר יוסף פרנקל זצ"ל (בנו של ה"ברוך טעם") שכבר הזכרנו למעלה, הג"ר יצחק צבי מינץ זצ"ל מוורשה, הג"ר אליעזר ליכטנשטיין זצ"ל מנובודוואהר בעל "שם עולם" על ס' ויקרא, הג"ר צבי כץ זצ"ל מפלאצק, הג"ר מנחם מנדל רדזינר זצ"ל מווארשה, שגדולי העיר כינוהו "ספר תורה חי", ועוד רבים.

הערצתו של ה"חידושי הרי"ם" זצ"ל לרבינו מצאה ביטוי, בין השאר, גם בעובדה שהגיד לנכדו ה"שפת אמת" זצ"ל, כי אחד הטעמים שהורה לקראו ג"כ בשם אריה לייב הוא שיקרא על שם רבינו.

מלבד התלמידים שישבו למרגלותיו באו אל רבינו עוד רבים מאדירי התורה, ענקי התקופה, כדי לשמוע חידושיהם ולהשתעשע עמו בדברי הלכה, או לכהפ"ח לראותו כשהוא עוקר הריהרם וטוחן אותם זה בזה בחריפותו. לפי שמועה אחת טילטל עצמו ה"דברי חיים" זצ"ל מצאנו ובא אליו ממרחק רב כדי להתבשם מתורתו. גם בהסכמת האדמו"ר ממוגלניצא רבי חיים מאיר יחיאל זצ"ל (נכד המגיד מקוזניץ זי"ע) לספרו של רבינו "מלא העומר" אנו קוראים: "מכירו הייתי לשעבר, אשר היה מלא רוח חכמה ודעת, ויראת ד' היא אוצרו".

טז. בהאי קטירא אתקטיר

במחצית הדרך מ"זקנה" ל"שיבה", כשעמד בשנתו הששים וחמש, התקרבה יריעת חיי רבינו אל קיצה. באותה שנה, תקצ"ג, הריץ איגרת אל הרה"ק רבי מנחם מנדל מקוצק זצ"ל, בה סיפר ענין מופלא כי הוא רואה על עצמו "דינים מתוחים" ומבקשו לעורר בעדו רחמי שמים. כשחלפו הימים ורבינו הלך לבית עולמו, הראה הרבי מקוצק את האיגרת לנאמן ביתו רבי הירש טומשובר זצ"ל, והיה כמרמז "הנה, ראה, כי היטיב לראות... ניבא לבו וידע מה ניבא..."

וכאשר הגיעה שעתו האחרונה של מהרא"ל, נרעדו תלמידיו הגדולים והשתוממו להיווכח ולראות במו עיניהם, איך שהוא מקיים בנפשו דברי חז"ל "לעולם אל ימנע אדם עצמו מבית המדרש ומדברי תורה אפילו בשעת מיתה שנא' זאת התורה אדם כי ימות באהלי".

הדבר היה ביום שני בשבת, ג' באייר תקצ"ג, סמוך ליציאת נשמתו הטהורה. ליד מיטת רבינו ניצבו תלמידיו, וביניהם הגאונים הקדושים ה"חידושי הרי"מ" זצ"ל ומהר"א מטשכנוב זצ"ל, אשר ראוהו מרחש בפיו בלחישה, רק שפתיו נעות וקולו לא נשמע מרוב חולשתו. גחן אליו החידושי הרי"מ, היטה אזנו, ושמע ששואל אם גוסס מחויב בתפילה (או בקריאת שמע) ומבקש שיעיינו בספרים. ניכר היה שמתאמץ במחשבתו לברר הלכה זו מכל צדדיה. אולם הרי"מ השיבו, כי לפי הערכתו אין הוא עדיין בגדר גוסס, גם הקריא לפניו כמה הלכות מספר הרמב"ם, ואחרי שעה קלה אתקטיר בחד קטירא לחי עלמין ותעל נשמתו בסערה השמימה.

וסיפר תלמידו הותיק שיצק מים על ידיו, הוא הג"ר מנחם מנדל רדזינר זצ"ל, כי זמן מועט לפני הסתלקות רבינו עמד הוא לפני מיטתו, ורבינו זקף ראשו ואמר "וואס וויל דער אלטער דארט ביים ספרים שאנק" (=מה רוצה הזקן שם אצל ארון הספרים) ולא הבין כוונתו, כי אף אחד לא עמד שם, ושוב זקף רבינו ראשו ויקרא "נו, וואס איז דער חילוק, דא לערנען, דארט'ן לערנען" (=מה ההבדל ללמוד כאן או ללמוד שם). אחר ביקש את תלמידו שיושיט לו לוח עץ דק שהיה מונח בחדרו ורשם עליו הבטחה אשר כל מי שישתדל ויסייע בהדפסת ספריו יהיה לו למליץ בעלמא דקשוט, ובראותו שהתלמיד מתפלא ומהסס, אמר לו: "אָ סוחר הענגט נישט ארויס קיין שילד אז ער האָט נישט די סחורה צו פארקויפען" (=אין הסוחר מציג שלט לפני חנותו, אם אין לו סחורה למכור), דהיינו שהוא ערב לקיים הבטחתו.

מעניין לציין מה שכתב הג"ר שמואל זנוויל קלפפיש זצ"ל מווארשה, במכתבו להדפסת הספר אילת אהבים, שרבינו "נתן כתב ידו שנכתב בטהרה לתלמידו הגאון רשכבה"ג בעל החידושי הרי"ם זצ"ל"ה, שיוחק על הציון שמי שישתדל בהדפסת ספריו יהיה המחבר למליץ..."

ביום ההוא התאספו ובאו לאשכבתיה דרבי רבבות אלפי ישראל מק"ק וורשה רבתי ובנותיה, ובראשם אלופי התורה, גאונים וצדיקים, שמיררו בדמעות על כי בא השמש ואסף נגהו בטרם עתו, וירב בבת יהודה תאניה ואניה. כאשר עמד הגאון בעל "חמדת שלמה" במהלך ההלויה לקשור לו מספד תמרורים וזעק במרלבו את הכתוב "ואחכסם כל בית ישראל יבכו את השריפה אשר שרף ד'" געה כל העם בבכיה נוראה. מסע ההלויה הארוך הגיע אל בית העלמין הגדול ברחוב "גנשא" בו נכרה קבר לרבינו סמוך לציון של איש-בריתו הג"ר משה שלמה זלמן זצ"ל אב"ד קראקא, ושם חלקת מחוקק ספון.

ואלה הדברים שנחרתו על גבי אבן המצבה שהוקמה על קברו, בתוספת המלים "העתק מצוואה שלו", כפי שניסח בעצמו בעודנו בחיים :

פה נטמן

הרב מ"ו ארי' ליב ב"ר משה ז"ל

בעל המחבר ספר גט מקושר

ושארי ספרים אשר כבר באו לדפוס

ושאר ספרי כתיבת יד
כמבואר בהקדמת ספר ברכת השיר
ומי שישתדל בהדפסתן יהי לו
המחבר למליץ אם יהי לו זכות
נפטר ביום ב'
ג' אייר תקצ"ג לפ"ק

יז. ברוך שומר הבטחתו

הבטחה נדירה זו, שכמוה לא נשמע מעולם, עשתה לה כנפים בכל רחבי פולין, ורבים התנדבו להשתדל בהדפסת ספריו ולממן את הוצאת ההדפסה מכספם, כדי לעשות רצון קדשו ומשאת נפשו של מהרא"ל שיפוצו מעינותיו חוצה, וישוטטו רבים ותרבה הדעת, ע"י שילמדו בספריו.

ניתן ללמוד עד כמה השתוקק האי גאון וקדוש שיתפשטו חיבוריו בעולם, מן העובדה המרעישה שסיפר תלמידו הנזכר למעלה, הגרמ"מ רדזינר זצ"ל, אשר לאחר הסתלקותו התעסק בחריצות רבה בסידור כתביו לדפוס. כי הנה ארע פעם אחת שהגיע למקום מסוים בכתה"י שנרשם בראשי תיבות, ונלאו כל חכמי לב לפענח אותם, עד שחיוו דעתם שלא כדאי להדפיס קטע סתום ובלתי מובן זה. ויהי בלילה נראה אליו רבינו בחזיון, והוא רואה בחלומו מול עיניו את הדף הנ"ל מכתה"י פתוח לפניו, ורבינו מראה באצבעו וקורא באזניו כמה שורות, ודרך קריאתו בשיטפא דלישניה הוא מפענח ג"כ את ראשי התיבות – ויקץ רבי מנחם מנדל והנה חלום. כשהאיר היום חש במרוצה אל תלמידו הג"ר שמואל זנוויל קלפפיש זצ"ל, מרבני וורשה, וסיפר לו את דבר החלום הפלאי ואת פענוחו של הקטע הסתום – ותיפעם רוחם, בהיוודע להם שאפילו מעלמא דקשוט רבינו מוסיף ומתאמץ בכל יכלתו שתהיינה שמועותיו מבוררות ונלמדות היטב בשערים המצויינים בהלכה.

ואף גם זאת: הלא הוא דבר הלמד מענינו, אשר זו בעיקר היתה שאיפתו הגדולה, שיעשו את כל הנחוץ כדי שיהיו חיבוריו נלמדים בשופי ומובנים לכל דורש ומבקש, שווים לכל נפש כספר הפתוח, ולא יסתפקו בכך שנקרא שם הדפסה עליהם – והיא המשימה שהטילו על עצמם המו"לים של המהדורה הנוכחית, ראשי המכון להוצאת ספרי מהרא"ל צינץ זצ"ל בעיר אשדוד, הטורחים בכל מאודם לשכלל את חיבוריו, לעשות אזנים לתורתו ביד אמונה, ולהעלותה על שולחן מלכים, מאן מלכי רבנן, ברוב פאר והדר: "תורה מפוארה בכלי מפואר".

בוזמנית מצוה לספר ולהודיע כי אכן קיים רבינו זצוק"ל את הבטחתו, בבחי' "ותקם את דבריך כי צדיק אתה", וממקומו בג"ע יפן ברחמיו להמליץ טוב עבור המשתדלים בהדפסת

חיבוריו והפצתם ולהמשיך עליהם ישועות ורפואות ורבי'חסד לעולמים, כפי שהעידו גאונים וצדיקים מאורי הגולה שחיו בדורו ובדורות הבאים. כה דברי הגה"ק רבי ישעיה מושקאט זצ"ל (בהסכמה לס' "מלא העומר") בנוגע להבטחת רבינו "שכל איש אשר יתעסק להביא לבית הדפוס חידושו יהיה לו למליץ למלט נפשו מפגעי הזמן" – "ושמעתי כי נבחנו דבריו". אף הג"ר חיים דוידזון זצ"ל אבד"ק ווארשה מעיד על כך (בהסכמה לשו"ת "משיבת נפש") ומספר שבעת שהשתוללה מגיפת החולירע רח"ל בפולין, שנת תרי"א, נדרו שאם תיפסק המגיפה ידפיסו מיד את הספר הנ"ל, וכעבור זמן קצר נעצרה המגיפה.

החסיד רבי אהרן וואלדן זצ"ל, בן דורו של רבינו המחבר, הציב לו ניר בחיבורו "שם הגדולים החדש" (מערכת ל' אות כ"ג) וכותב כהאי לישנא:

"הגאון הצדיק מו"ה אריה ליב קודם פטירתו אמר ברוח קדשו והבטיח לכל איש ואיש, באם שיארע לאחד צרה וצוקה ב"מ, אזי יקבל עצמו להדפיס ספר אחד מכתביו הקדושים, ואז יהי למליץ יושר בעדו, להגיד לאדם ישרו ויחלצהו ממיצר, וכן ראיתי חרוט על מצבת קברו, ולא נפל מדבריו ארצה, כי כן שמענו וכן ראינו מה שנעשה לאנשים רבים נסים גדולים עי"ז פה ווארשא, כי דחו לנפול ובזכות זה זכו ונתרפאו וניצולו".

ואלה הדברים שכתב הג"ר שמואל זנוויל קלפפיש זצ"ל, אב"ד ווארשא, בהסכמתו להדפסת ספרו של רבינו "פני אריה" (ח"א וח"ב):

"אליכם אחי ועמי קולי אקרא, משכו וקחו לכם, והביאו ברכה אל תוך בתיכם, ובזכות זה הגאון זצלה"ה יעתיר בעדכם להיות שלום בחילכם ושלוח בארמונותיכם, כי כן כתובה בצוואתו, וזאת הברכה אשר ברך איש האלקים לפני מותו, לכל האנשים אשר יתנו יקר לחידושי תורתו, ויזלו זהב מכיסם למהר להחיש להדפיסם, אז יהיה הוא המליץ בינותם, ולא יתן למשחית לבא אל ביתם, ות"ל רבות שמענו וראינו פעולת צדיק לחיים, כאשר סיפרו לנו אנשים שונים אשר התאבקו עם מר המות, ויראו כי לא יכלו לו, חיש מהר נתנו כופר נפשם לסיוע הדפסת ספרי הגאון זצ"ל ושב ורפא להם..."

בשיסלב לדברי גאון זה, ניווכח בבירור שהיה פשוט בעיניו, כי הבטחת רבינו כוללת הן את המסייעים בהדפסה, והן את מי שירכוש הספרים. קל וחומר, שהדברים אמורים כלפי מי שיטה שכתמו עם הנותנים נפשם בהארת דברי תורתו, והפיכתם ל"נלמדים" באהלי תורה בכל קצוות תבל.

בפולין, עד לפטירתו בשנת תר"צ, היה הגה"צ רבי חיים יעקב נפתלי זילברברג מוורשא זצ"ל, המכונה "רבי נפתלי וויערשובער", המשתדל בה"א הידיעה להדפיס ולהפיץ ספרי רבינו זצ"ל מהדורה בתר מהדורה, מתוך מסירות נפלאה. ואלה הדברים שכתב פעם באיגרת אל הגה"צ רבי צבי מיכל שפירא זצ"ל מירושלים (נדפסה בספרו "תיקון חצות") וזו לשונו: "זה דבר ידוע לכל בני מדינתנו כמה גדול כוחו של הגאון מ"ו לייבוש חריף זיע"א, שכל מי שמשדל בהדפסת חיבוריו נושע מה' יתברך בכל דבר הצריך אליו, כמה חולים שיש בהם סכנה נתרפאו – כמה בעלי

שווינדזעכטגע נתרפאו – כמה עקרים נושעו מה' יתברך – ואני אמרתי שלדעתי השפילה מי שאין ביכולתו להשתדל בהדפסת חיבוריו אם ינדב ללמוד את ספר א' מספריו מהחל ועד כלה יותר נחת רוח ונפש להצדיק הגאון זיע"א מאילו הדפיס אחד מספריו".

גם במכתב לנכדו הגאון רבי יצחק יוסף זילברברג זצ"ל (בעל "עצי זית"), כותב רבי נפתלי: "והנני מעורר לעסוק גם בדברי ספרי ר' ליבוש חריף זי"ע מלבד שהיה גאון עצום ורב, ומה עמקו דבריו, עוד זאת כפי הסגולה המפורסמת להוציא לאור, מסתבר דכמו כן ואולי עוד יותר המעיין בדברי קדשו".

(גם מטרה זו, מתקיימת באופן הנעלה ביותר על ידי אנשי המכון להוצאה מחודשת של כל ספרי מהרא"ל, בנותנם דעתם לערוך ולסדר כתביו וחידושו עם ביאורים והערות המסייעים להבנת דבריו הק'. וכן בהפצת ספריו חנם בהיכלי התורה ברחבי תבל).

נכדו של הגר"ח"נ, הוא הגאון החסיד רבי אברהם בנימין זילברברג זצ"ל אב"ד פיטסבורג, שסייע בידיו, והמשיך עוד בפולין (ואח"כ בארה"ב) את מורשת זקנו וזכה להו"ל הרבה מספרי רבינו, אף הוא מביא בהקדמתו לסי' "גור אריה" למס' קידושין שהדפיס בשנת תשי"ג כמה וכמה עובדות מחולים קשים ואף מגוסס אחד שנושעו וחיו ונתרפאו בחסד שמים בזכות שפיזרו מכספם להדפסת חיבורי רבינו.

כדוגמא מאלפת הביא המעשה בהגה"ק רבי נתן שפיגלגלאס הי"ד מוורשה, אשר בא באחד הימים אל הגרא"ב וסיפר לו שהרופאים איבחנו כי לקה במחלת ה"קענסער" ל"ע, ולכן אדיר חפצו להוציא לאור על חשבונו ספר אחד ממורשת הגאון מפלאצק זצ"ל, אך בתנאי שלא יפרסם שמו על הספר כנהוג, פן יודע עי"ז הענין לבני ביתו ויצטערו חלילה. הדפיס, אפוא, הגרא"ב בשליחותו את הספר שו"ת מהרא"ל וציין את שמו רק ברמז "התנדב נש"ר הגדול הרב הגאון שליט"א" (נש"ר נוטריקון ר'בי נ'תן ש'פיגלגלאס). ואמנם שב הגר"נ"ש תוך זמן לארבע לאיתנו הראשון, והגיד אחר כך באזני הגרא"ב זילברברג שהוא יודע בבירור כי עמדה לו זכות רבינו זצ"ל שהמליץ טוב בעדו.

עוד מציין הגרא"ב שם, ש"גם הגאון הגדול ר' מנחם זמבא זצ"ל היתה לו ישועה גדולה" בזכות הפצת תורתו של רבינו מהרא"ל, וכמוהו עשה ג"כ הגאון מקוז'יגלוב מהרא"צ פרומר זצ"ל (ראש ישיבת חכמי לובלין) שהדפיס באמצעותו את הספר "שיורי קומץ המנחה" עם הגהותיו.

ואלה הדברים שכתב אחד מנכדי רבינו בדור האחרון, הוא הג"ר אברהם יהודה קסטנברג זצ"ל, בקונטרס "תפארת אריה" שיצא לאור בווארשה שנת תרצ"ט, היא השנה האחרונה ערב שקיעתה וחורבנה של יהדות פולין המעטירה, בעקידה הנוראה:

"על כל צרה שלא תבוא, באים מקרוב ומרחוק לשפוך שיח ותחנונים על קבר רבינו זצ"ל בפה ווארשה – גם בשנה דאשתקד, כשהתאספו כל גדולי וצדיקי דורנו על דבר סכנת הגזירה לאסור את השחיטה במדינתנו, יצאו הרבנים והצדיקים להתפלל על קברו של אותו צדיק, שיתעוררו רחמי שמים בזכותו, וימליץ טוב בעד כלל ישראל להחיש קץ הישועה ולרומם קרן עמנו

במהרה בימינו אמן".

אף בדור האחרון ידוע שגדולי ישראל סמכו ידיהם על סגולה בדוקה זו, והמליצו למחפשי ישועה, ברכה והצלחה בעניניהם, כי ישתדלו בהפצת תורתו של מהרא"ל וייטב להם. מתוכם יזכרו במיוחד כקש"ת האדמו"ר מהר"י מגור זצ"ל בעל "בית ישראל", כקש"ת אדמו"ר מהר"י מסטמאר זצ"ל, והגה"צ רבי יעקב ישראל קנייבסקי זצ"ל ה"סטייפלר". כמוהם כן להבחיל"ח עוד רבים מגדולי ישראל שליט"א, המעודדים כל דורש ומבקש להמשיך בזה המסורת, בהדפסה מהודרת, בהתאם לצורך הדור, ובהפצה נכונה לקיים בזה רצון צדיק זי"ע, אשר יש בה סגולה בדוקה להמשיך ממרומים שפע ברכות וישע.

1

רבינו זצוק"ל השאיר אחריו דור ישרים, זרע ברך ד', שבהם יבורך ישראל. בניו: הג"ר אהרן זצ"ל אב"ד טורבין, והג"ר יוסף זצ"ל (אלמנתו הרבנית אסתר ע"ה נישאה בזיוו"ש להג"ר חיים דוידזון זצ"ל אב"ד ווארשה). חתניו: הג"ר אורי לוי פייוול מרגליות זצ"ל מראדום, הג"ר אברהם שפיקעס זצ"ל מבריסק, והג"ר מאיר טשכנובר זצ"ל. מהם הסתעפו משפחות מפוארות של יוצאי חלציו, שנשאו בגאון את נזר יחוסם כצאצאי הגאון מפלאצק זצ"ל, והמשיכו את מורשתו הרוחנית מדור לדור.

ית. תורתו מגן לנו

כפי העולה ממגילת־חייו, ראה רבינו זצ"ל בחיבוריו וספריו את עיקר פעולתו לחיים עלי אדמות. חלק מהם זכה לראות בעיניו בחיים חיותו כשהם מופיעים ויוצאים לאור עולם, בסיוע נדיבי עם, אשר על ראשם הרעיף ברכות לרוב כפי שאנו קוראים בהקדמות שכתב לספריו. על חלקם הנותר ציוה בהבטחתו, בעת נר אלקים טרם יכבה, להיות למליץ יושר בבית דין של מעלה עבור כל המשתדל בהגשמת חפצו הק'.

בשורות הבאות נשתדל לפרט את רשימת ספריו הנמצאים עמנו, ואשר הופיעו במרוצת השנים בהרבה מהדורות.

"יעלת חן" — ספרו הראשון של רבינו, הופיע לראשונה בפראג שנת תקנ"ג. מלאכת עריכתו נמשכה מספר שנים, כפי שהרחבנו למעלה. נדפס שנית בוורשא תרנ"ב ע"י הגאון רבי חיים יעקב נפתלי זילברברג זצ"ל עם תיקונים והוספות מכת"י רבינו.

כמו כן, באותה שנה בה נדפס הספר נסתלק לבית עולמו הגאון בעל "נודע ביהודה" זצ"ל (י"ז אייר תקנ"ג), ורבינו נשא עליו משא מספד ונהי. משא זה נדפס אף הוא בשנת תקנ"ג בווינא, ע"י בן משפחתו של ה"נודע ביהודה".

"מגן האלף" — ביאורו של רבינו להלכות פסח. נדפס בשני חלקים: הראשון שבהם בוורשא שנת תקע"ו. חלק זה נדפס בצירוף "שר האלף", חידושי רבי יהונתן אייבשיץ זצ"ל על הלכות פסח.

חלקו השני הופיע בשנה שלאחר מכן, תקע"ז, בוורשא. אליו צורף חיבורו של רבינו "שם חדש", העוסק בענייני איסור "חדש", וקונטרס "עשרים גרה", הערות וגרורים בנושאים שונים.

בשנת תרע"ג נדפס שוב בצירוף "מקור חיים" חיבורו של הגאון מליסא על הל' פסח, עם "קונטרס אחרון" מהגרא"ב זילברברג ובנו הגרחי"נ, על מקור חיים ומגן האלף.

"גט מקושר" — העוסק בהל' גיטין. כולל בתוכו ביאור "טיב גיטין", על סדר הגט למהר"ם שנדפס בבית שמואל, וכן "קונטרס השמות". הופיע לראשונה בוורשא שנת תקע"ב.

"ברכת השיר" — פירושו של רבינו על הגדה של פסח, רבינו חיברו בזמן קצר ביותר, והדפיסו בשנת תקפ"ט בוורשא בשתי מהדורות.

"דברי שלום ואמת" — קונטרס מעט הכמות, שנדפס בוורשא בשנת פטירת רבינו – תקצ"ג, ותוכנו "לתווך בין המדפיסים, שלום ביניהם להשים", העוסק במחלוקת בין מדפיסי וילנא שהחלו בהדפסת הש"ס, למרות שעוד לא נשלם זמן ההסכמות שהיו בידי מדפיסי סלאוויטא.

"שמחת יום טוב" — על מסכת ביצה. הופיע לראשונה בוורשא תר"א. בהוצאת נכד רבינו ר' משה צינץ, ששילב מהגהותיו (יחד עם המלבה"ד ר' משה יוסף קובמן) בתוך דברי רבינו. כעבור ארבעים שנה, בשנת תרמ"א, הופיע שוב בוורשא במתכונת מחודשת, בתוספות רבות מכת"י.

"חידושי מהרא"ל יורה דעה" — על הלכות בשר בחלב ותערובות. הופיע לראשונה בוורשא שנת תר"ה.

"טיב חליצה" — על סדר חליצה (במתכונת "גט מקושר"). הופיע לראשונה בוורשא תר"ח, ואח"כ במהדורות נוספות בצירוף הערות ותיקונים. בשנת תשי"ז הופיע בניו יורק ע"י הגרא"ב זילברברג זצ"ל מפיטסבורג, בתוספות חדשות מכת"י.

"מלא העומר" — על התורה, הופיע לראשונה בוורשא שנת תר"ח, בתוך חומש עם תרגום אונקלוס ופירוש רש"י.

"טיב קדושין" — על שו"ע אבן העזר הלכות קידושין (סימן כז-סה). הופיע לראשונה בוורשא תרט"ז, ע"י כלת רבינו זצ"ל (נישאה בזיוו"ש להגאון רבי חיים דוידזון זצ"ל). בשנת תר"נ נדפס מחדש על פי כת"י ע"י הגרחי"נ זילברברג.

"חידושי מהרא"ל יורה דעה" — על הלכות שחיטה וטריפות. הופיע לראשונה בוורשא שנת תרי"ט.

"שו"ת משיבת נפש" — חלק ראשון הופיע בוורשא שנת תר"י, וחלק שני בוורשא שנת תרכ"ד. כמו"כ נדפסו תשובות נוספות, באסופות בשם "שו"ת מהרא"ל" ובמקומות נוספים. נדפס שנית בפיעטרקוב שנת תר"מ ע"י הגרחי"נ זילברברג, בהרבה תיקונים והוספות מכת"י רבינו.

"גרש ירחים" — חידושי רבינו למסכת גיטין. נדפס לראשונה בוורשא בשנת תר"ל. הופיע שנית בפיעטרקוב תרנ"ט, ע"י הגרחי"נ זילברברג עם תיקונים והגהות.

"שיורי קומץ המנחה" — דרושי רבינו לימים נוראים, ועל כמה שבתות ומועדים. חיבור זה הופיע לראשונה בוורשא שנת תרל"א מתוך קובץ דרשותיו של רבינו בכת"י, אשר קרא את שמו "קומץ המנחה", שנדפס אח"כ כדלהלן. הוצאה ראשונית זו שכונתה בפי המו"ל בשם "שיורי קומץ המנחה", הופיעה שנית בפיעטרקוב שנת תרס"ב בתוספת הערות ומראי מקומות, ובשנת תרצ"ב על ידי הגאון רבי אריה צבי פרומר זצ"ל מקוז'יגלוב.

"מעניני החכמה" — חידושי רבינו למסכת בבא מציעא. חידושי אלו כתב רבינו בשתי מהדורות, המצויים בידינו עד פרק חמישי, ומפרק שישי ואילך רק מהדורה אחת. נדפס לראשונה בוורשא שנת תרל"ד.

"קומץ המנחה" — דרושי רבינו לפי סדר פרשיות התורה והמגילות. הופיע לראשונה בוורשא שנת תרל"ה-ל"ו כפירוש על החומש בצירוף "מלא העומר" (שכבר הופיע בשנת תר"ח), וכן פירוש "פנים יפות" לבעל ה"הפלאה" ועוד.

"מקצוע בתורה" — על שולחן ערוך חושן משפט הלכות הלואה (סימנים לט-עד). הופיע לראשונה בפיעטרקוב שנת תרל"ח.

"חידושי מהרא"ל הל' רבית" — סובב על השולחן ערוך הל' רבית (יורה דעה סימנים קנט-קעז). הופיע לראשונה בוורשא שנת תרמ"ד. ועליו נוסף "ספר המדע", לר' שמעון קרומנוי.

"יין המשמח" — סובב על השולחן ערוך הל' יין נסך (יורה דעה סימנים קכה-קלה). הופיע לראשונה בוורשא שנת תרמ"ח.

"פני אריה" — ליקוטים על מסכתות שונות. הופיע בג' חלקים, וורשא תר"מ, וורשא תרמ"א, וורשא תרנ"א.

"שו"ת מהרא"ל" — קובץ הכולל מ"ג תשובות. יצא לאור בוורשא שנת תרמ"ט, וחזר ונדפס בשנת תרס"ד "בתיקונים והגהות רבות".

"אילת אהבים" — חיבורו הגדול של רבינו על מסכת כתובות, אותו חיבר בימי נעוריו, כמסופר למעלה, וממנו הורם פרי ביכוריו "יעלת חן". חיבור זה נדפס בוורשא בשני חלקים, בשנת תרמ"ח ותרנ"א. בסופו נדפס "קונטרס אחרון" הכולל דיונים בשיטות הפוסקים על פי סדר הסוגיות.

ראשי ה"מכון להוצאה חדשה" שמו להם מטרה להוציא לאור עולם סדרה נכבדה זו, בתוספת הערות וביאורים, ציונים והשוואות, מפתחות ועוד. ככל הנחוץ על מנת שיהיו חידושי רבינו נלמדים ונהגים בפום רבנן ותלמידיהן. סדרת הספרים, שתקיף בע"ה בהוצאה המורחבת למעלה מחמישים כרכים, מודפסת בהידור רב, ומופצת חינם בהיכלי התורה בכל רחבי תבל.

זכר צדיק לברכה